РОДОПСКИ СТАРИНИ

или

СБОРНИКЪ

отъ обичаи, пѣсни, суевѣрия, прѣдания, описания, памятници и пр. на Родопскитѣ българи.

КНИГА IV.

МАТЕРИЯЛИ ИЗЪ ДАРЖ-ДЕРСКО

НАРЕЖДА И ИЗДАВА

СТ. Н. ШИШКОВЪ

ПЛОВДИВЪ

ДРУЖЕСТВЕННА ПЕЧАТНИЦА „ЕДИНСТВО“

1892.

Материялитѣ въ настоящата IV книга сѫ доставени отъ Г-да К. Александровъ, учитель Дарѫ-дерецъ; В. Т. Мавродиевъ, учителствтувалъ три години въ Дарѫ-дере; Иаковъ С. Змѣйковичь, учитель отъ 1885 год. насамъ въ Дарѫ-дере; свѣщеникъ Антоний Кузмовъ, свѣщенодѣйствовалъ 13 години тамъ и провѣрявани лично отъ съставителя отъ нѣколцина лица, българи и помаци отъ Дарѫ-дерско.

РОДОПСКИ СТАРИНИ.

I.

КРАТКИ ОПИСАТЕЛНИ БѢЛѢЖКИ

за

Даръ-дерската кааза и градецътъ Даръ-дере.

Градецътъ Даръ-дере и каазата, която носи сѫщото име, Даръ-дерска, сѫ расположени въ южнитѣ склонове на тая часть отъ Родопитѣ, близо при Бѣломорската брѣжна равнина, между градоветѣ Ксанти (Скеча) и Гюмюрджюня. Земени послѣднитѣ два града съ Даръ-дере, съставляватъ единъ правиленъ трижгълникъ, на когото основата е politѣ на планината въ Гюмюрджюнското поле, съ двѣтѣ точки Гюмюрджюня и Ксанти, а срѣщуположний жгълъ е градецътъ Даръ-дере, въ вжтрѣшностьта на планината.

Даръ-дерската кааза граничи на сeвѣръ и западъ съ Ахж челебийската кааза, на югъ съ Ксантийската, на юго-истокъ и истокъ съ каазитѣ Гюмюрджюнска и Джебелска и на сeвѣро-истокъ съ Иридерската кааза. Административно е часть отъ Гюмюрджюнский санджакъ, Одринский вилеять. Самий административенъ центъръ на каазата, градецътъ Даръ-дере, е на разстояние отъ Устово (Ахж-челебийско) въ сeвѣро-западна посока 12 часа пжть, отъ г. Ксанти въ южна посока 12 часа и току-рѣчи толкова и отъ г. Гюмюрджюня въ юго-източна посока. Отъ г. Хасково 18 часа въ сeвѣро-източна посока прѣзъ Кърджали.

Въ Даръ-дерската кааза се образува единъ отъ голѣмитѣ дѣсни притоци на срѣднето течение на р. Арда, който носи названието Соютлю-чай. Въ тоя притокъ се втичатъ нѣколко

по-забѣлѣжителни рѣки, Узундерска и Дарж-дерска и много малки. Шеинската и Лѫджанската сѫ въ улейтѣ Бѣло-морски и се втичатъ въ Бору-гіоль; слѣдователно расположението на каазата е на водораздѣлътъ на Ардиното корито и Архипелагъ (Бѣло-море наричанъ тукъ).

Мѣстоположението на каазата е планинисто съ върхове и бърда, различно расклонени и расположени, просичани отъ долини и поляни доста плодородни и намѣстѣ широки. Отъ по-високитѣ и по-голѣми върхове по-забѣлѣжителни сѫ: Маданска планина или Пейчиново, петь часа на севѣрь отъ Дарждере, при селото Мадань; Морада на югъ; Алада, при селата Тикла и Бунарь; Свинцово при с. Менково; Устро, на върхътъ съ село на сѫщето име; Иваново, съ голѣма гора, наричана Алмалийска и др. Хубавитѣ гори сѫ опустошени, както и всѣкждѣ е обичай въ Турция, и постоянно се опусотшаватъ съ пожари и др. безъ контроль потрѣби, отъ мѣстното население. Почвата е повечето пѣсъклива; черноземъ почти нѣма. По плодородието си Дарждерската кааза стои по-високо отъ Ахж-челебийско; производждатъ се всички житни растения, овощия, зеленчуци, а въ нѣкои села и тютюнь, който се продава на тютюневитѣ търговски кжщи въ Ксанти за изнасяние вънъ Въ климатическо отношение Дарж-дерско е по-ниска страна и по-топла отъ Ахж-челеби, а отъ Рупчоско повече. Близо при морето, нѣманието високи върхове отъ югъ да спиратъ южнитѣ топли и влажни вѣтрове, на севѣрь запазена отъ севѣрнитѣ студени вѣтрове, въ Дарждерско става лѣтѣ току-речи полска горѣщина въ долинитѣ, а зимѣ не пада и не държи снѣгъ толкова, както въ Ахжчелеби. Чамовитѣ дървета тукъ сж голѣма рѣдкость, дори и на най-високитѣ върхове, а дъбътъ и букътъ съставляватъ болшинството на горитѣ. Пжтищата за съобщения сж лоши и съвсѣмъ прѣнебрѣгнжти. Прѣди нѣколко години се бѣше почналъ единъ главенъ пжть, който щѣше да свърже вжтрѣшностьта на тая страна до Българската граница и който пжть щѣше да мине отъ окрѫжний г. Гюмюрджюня прѣзъ Дарждере за Ахж-челеби и Рупчосъ, нъ той, за жалость, стои и до днесь само на проектъ.

До прѣди десеть години Дарж-дерската кааза е броела повече отъ 96 голѣми и малки села, помашки и турски, рас-

подѣлени на нѣколко малки административни отдѣла, наричани нахии — мюдюрлюци, — нъ отъ новото административно устройство на Турция, отъ послѣ тя е раздѣлена на двѣ административни каази, сѫща Даръ-дерска и Джебелска. Послѣдната е безъ исключение само отъ турско население; българско или грьцко село нѣма никакво.

Настоящата Дарѫ дерска кааза, съ административенъ центъръ Дарѫ-дере, брои около 36 административни общини, повечето помашки и по-малко турски, раздѣлени на два мюдюрлюка Шейнски и Акбунарски. Въ турското Салнаме за Гюмюрджюнский окрѫгъ, за Дарѫ-дерската кааза се срѣщатъ слѣдующитѣ данни прѣзъ 1888 година: каазата се състои отъ 57 голѣми и малки села, съ 4120 кѫщи, съ население 21,174 жители, отъ които 11,047 жени и 10,127 мѫже. Каазата има 112 квадр. километри, (по 166 жит. на квадр. килом.) пространство. Градецътъ Дарѫ-дере и селата на южната страна на каазата, Меиково, Алмалѫ и Шеинь сѫ произвели отъ 80 до 100 хиляди оки тютюнь. По плодородието си на единъ увратъ земя се падало 2 кила срѣдно число житни растения производителность.

Селата, съставляющи каазата, сѫ помашки и турски, смѣсени нѣма, а българи има само въ гр. Дарѫ-дере. По главни отъ помашкитѣ села сѫ: Дарѫ-дере, Сарпле, Лъджа, Алмалѫ, Шеинь, Синикаво (Старо село), Кара-оланъ, Жюванци (Коручъ), Меиково, Гюнели, Доленъ (Балалѫ), Тикла (Кепенекъ), Узунъ-дере, Бунарь, Буково (Ени-кьой), Мадань, Алехче, Аламовци и Ирма-рѣка (Хюромате); турски сѫ: Кара-машать, Гьолюджикъ, Морада, Челеперли. Куруджe-дере, Касловасѫ, Кирле, Хасаноларь, Четакъ и Мемелерь. Помашкитѣ села заематъ сѣверната, западната и южната части на каазата, а турскитѣ источната. Повечето отъ помашкитѣ села броѭтъ по 60 до 90 кѫщи, а сѫщо турско село така голѣмо току-речи нѣма; тѣ състоѭтъ отъ малки махали отъ по 5, 10 до 15 кѫщи, прѣснѫти изъ бърдата и долинитѣ. Нѣколко такива махали образуватъ една община — джюмаеть — съ по единъ инанъ и мухтарь, които сѫ прѣдставители на общината прѣдъ властьта. Освѣнъ тѣзи махали, на много мѣста се срѣщатъ и по една, двѣ или три кѫщи — колиби — съ по едно или нѣ

-колко семейства, усамотени по бърдата и нѣколко часа далече отъ селата.

Селата въ Дарж-дерската кааза не сж тъй близо и така голѣми, (има и голѣми села, нъ пръснати на махали), както въ другитѣ съсѣди ней каази: срѣднето разстояние отъ едно до друго село е отъ единъ и половина и повече часа. Съ една речь Дарж-дерската кааза не е тъй гжсто населена, както е Ахчж-челебийската, та и броинъчно е по-добрѣ. Населението ѝ исключително се занимава съ земледѣлие, развъждание кози и работение аби, шаеци и др. вълнени ржчни платове. Отъ Дарж-дерско се изнася жито за Ахчж-челебийско, добитъкъ, тютюнь и аби за Ксанти и Гюмюрджюня, а мѣстната пастърма е прочюта въ цѣлата Одринска область.

Населението и отъ двата пола е съ здраво тѣлосложение, както всѣко планинско население. Помацитѣ тукъ се отличаватъ, както отъ турцитѣ, така и отъ събратията си помаци въ другитѣ каази, по свойтъ простодушенъ, тихъ и честенъ характеръ. Разбойничеството и умразата противъ българитѣ и въобще християнскитѣ народности тукъ никога не сж намирали почва за вирѣение. На това много е повлиялъ и тѣхний
рали почва за вирѣение. На това много е повлиялъ и тѣхний
по уреденъ поминъкъ. Въ всѣко помашко село има мечеть, нъ нѣма всѣкждѣ джамии. Прѣзъ рамазанъ имъ проповѣдватъ нравственнитѣ и религиозни начала отъ Коранътъ ходжитѣ и моллитѣ отъ турскитѣ медресета и тия проповѣди казватъ дѐрсовеа или вȁзовеа. Говорътъ на помацитѣ е единъ и сжщъ на всички помаци въ тая часть на Родопитѣ, съ малки нѣкои мѣстни особенности. Облѣклото и на двата пола, обичаитѣ и пр. сж едни и сжщи съ всички помаци въ Рупчоско, Ксантийско и Ахж-челебийско. Сношенията имъ съ българитѣ сж повече отъ примѣрни — братски.

ГРАДЕЦЪТЪ ДАРЖ-ДЕРЕ.

Градецътъ Дарж-дере е почти въ центърътъ на каазата. Расположенъ е на двѣ тѣсни, продълговати и прѣлестни ниски поляни, прѣзъ които текжтъ двѣ малки рѣки, които охладяватъ градецътъ и влияжтъ благодатно на растителностьта му.

Едната отъ тия рѣки се казва Ерма рѣка, а гражданитѣ ѭ казватъ Голѣма рѣка. Тя води началото си 2 часа на западь отъ градецътъ и има направление отъ сѣверь къмъ югъ, а отъ срѣдата на течението си отъ западь къмъ истокъ. Другата казватъ Малка рѣка и води началото си отъ планинский врьхъ Ломъ, 2 ч. на западь. Първата още казватъ и Акъсу, а втората—Бююкъ-дере. И двѣтѣ рѣки, тъкмо въ срѣдището на градеца, се съединяватъ въ едно корито, по нататъкъ прибиратъ още нѣколко рѣки и образуватъ споменатий по-горѣ Ардинъ дѣсенъ притокъ, Соютлю чай. Землището на Даръ-дере държи приблизително два часа на длъжь и толкова на широчина и граничи съ землищата на селата Читакъ, Доленъ и Узунъ-дере на истокъ; Лъджа, Меиково и Кошмаларъ на западь; Елехче, Еромате и Саръ-яръ на сѣверь и Челемерди и Курдчелерь на югъ.

Градецътъ, расположенъ въ вдлъбнѫти тѣсни поляни, наоколо го заобикалятъ издигнѫти бърда, просичани съ долини и върхове, отъ които по главни сѫ: св. Марина и Келешова чюка на истокъ; Гогаджово, Цънгарово бърце,. Старцово и Айшова и Липова долини на западь; Мостътъ и Стокитѣ на сѣверь и Свѣтокътъ, Вриенъ, Кокаличь, Витово бърце и Пищеникъ на югъ. Цѣлий градецъ може се раздѣли на три части, нъ въ сѫщность се дѣли на 13 махали. Състои отъ 400 кѫщи, отъ които 110 кѫщи съ около 145 семейства сѫ българи отъ источно вѣроисповѣдание, духовно подчинени на Одринската Българска Митрополия, а всички останѫли сѫ помаци. Сѫщи турци нѣма ни едно семейство, освѣнъ нѣколко чиновници. Тоже и друга народность нѣма. Языкътъ на помацитѣ е единъ и сѫщъ и животътъ имъ е тъй дружески и братски по между, щото е станѫлъ пословиченъ въ цѣлата тая часть на Родопитѣ. Помацитѣ се занимаватъ съ земледѣлие, скотовъдство и отъ части съ мѣстна търговия, а българитѣ съ малки исключения сѫ шивачи и търговци— производители на аби и шаяци. Главната търговия, вносна и износна, е въ рѫцѣтѣ на българитѣ, та и влиянието имъ въ правителството и градецътъ е тѣхно.

Административно градецътъ е раздѣленъ на седемь части, прѣдставлявани прѣдъ властьта отъ седемь по изборъ мух-

тари, отъ които двамата сж българи, а останалитѣ помаци. Помацитѣ иматъ едно руждие, единъ видъ трикласно училище и нѣколко мечети първоначални. Образователната система само въ руждието е малко по уредена, нъ въ мечетитѣ, въ които първоначално се учжтъ малкитѣ, сж въ сжщото устройство и положение, както и всички турски училища, особенно въ провинциитѣ. Българитѣ иматъ двѣ черкови: св. Богородица, съградена въ 1834 год. и св. Георги, съградена въ 1871 год. Наоколо по бърдата има и нѣколко параклиси, въ които само въ извѣстни дни прѣзъ годината се черкуватъ българитѣ. Училище иматъ само едно мжжко, съградено въ 1851 год. по настоящемъ съ двама учители съ повече отъ 90 ученика, раздѣлени на четире отдѣления и два класса. Училището се издържа на общински срѣдства, безъ никаква външна помощь. Понеже Дарж-дерци сж извѣстни отдавна по ученолюбието си, то тѣ сж държали винжги добри учители, които сж уредили училището, както въ никое друго българско село въ Родопитѣ тукъ. Всѣка година населението само си избира черковно-училищно настоятелство, което се грижи само за черковитѣ и училището. Понеже нѣма въ каазата друго българско село, па и въ нѣколко близосѣдни каази, за Дарж-дере си има особно назначено мирско лице отъ гражданитѣ за Архиерейски намѣстникъ, което е прѣдставитель прѣдъ властьта въ духовно отношение.

Българитѣ въ Дарж-дере се отличаватъ по всичко отъ Ахж-челебийци и др. Постоянното имъ странствование въ чюжбина по търговия и усамотението имъ всрѣдъ планинитѣ и помацитѣ, като капка въ морето, е запазило тѣхний характерь и животъ въ пълна дѣвственность, достойна за удивление. Чистотата, урѣдностьта и непорочностьта въ семейний имъ животъ немогжтъ се сравни съ никое българско село или градъ въ цѣлий Гюмюрджюнский санджакъ. Трудолюбиви, набожни до безкрайность, отъ сърдце прѣданни на народностьта си, честни, практични, разумни, гостоприемни и пр. Дарж-дерци се уважаватъ и обичатъ всѣкждѣ и отъ всѣкого, който е ималъ случай да се срѣщне съ тѣхъ. Общинското имъ устройство е направено просто да се въсхищава човѣкъ отъ неговитѣ дѣла.

Възраждането на българитѣ въ Дарж-дере е почнжло едноврѣменно съ Ахж-челебийци. До 1870 год. тѣ сж били подчинени на Гюмюрджюнский грьцкий владика и тутакси слѣдъ основаванието българската духовна Иерархия и признаванието и уреждането българскитѣ духовни епархии, Дарж-дерци писменно и еднъжь за все се отказали отъ грьцкото духовенство, което знающе тѣхната вжтрѣшна солидарность и съзнание, нето е помислило още веднъжь да ги тръси. Тѣ отрьсили прахътъ си отъ грьцкитѣ духовници като единъ човѣкъ и отъ тогава послѣ кракътъ на грьцкий владика или друго духовно фенерско лице не е стжпнжлъ у тѣхъ. Гърцизмътъ никога не е могжлъ да намѣри почва за дѣйствие тукъ, както това е имало и има и до днесь въ всички почти части отъ сегашна Европейска Турция. Та и самото правителство турско и до днесь много обича българското население въ Дарж-дере. Прѣзъ събитията въ 1876 и 77 год. Дарж-дерци въ нищо не сж пострадали. Блазѣ на тая държава и тоя народъ, който може да се гордѣе съ такива села, като Дарж-дере.

Отъ отказванието на Дарж-дерци отъ грьцкото духовенство, тѣ, заедно съ Ахж-челеби и Еникьой и Габрово въ Ксантийско, били причислени духовно въ Пловдивската Българска епархия, което подчинение е било до Руско-Турската война, а отъ неж послѣ и до днесь, тѣ съставляватъ часть отъ Одринската Българска епархия.

Българский языкъ въ училището е билъ въвѣденъ тоже едноврѣменно съ Ахж-челебийци. Първъ учитель, който е почнжлъ да учи малкитѣ на българско четмо, е билъ Дарж-дерецътъ учитель Ангелъ Кирияковъ, който си послужилъ въ началото само съ Неофитовото Евангелие. По-послѣ грьцский языкъ съвсѣмъ билъ исхвърленъ и замѣненъ съ Българский, при учителствуванието и врѣмето на нѣкои отъ днешнитѣ Дарж-дерски първенци, като Х. Теофанъ Ивановъ, Александъръ А. Чъновски, Иванъ С. Джинджовъ, Никола Х. Дончовъ, Братия Пачилски, Петъръ и Георги Марковски, Никола Диновски, Кирко и Апостолъ П. Брънговски, Х. Нико Атанасовъ и други. Отъ 1870 год. послѣ училището е било турено на по-добра основа, а отъ 1880 год. и до днесь, то може да

послужи за примѣръ на всички други български общини въ окржгътъ, съ неговитѣ добри учители.

Днесь Дарж-дере, освѣнъ като административенъ центъръ, служи още и като срѣдоточие въ стратегическо отношение на тая страна. Общи здания има: правителственъ домъ, въ когото се помѣщава управлението; една казарма съ складъ на военни потрѣби и щабъ воененъ, едно руждие, шесть мечети и петь джамии.

II.

Нѣколко историко-археологически бѣлѣжки за Дарж-дере и каазата и прѣдания по истурчването.

Днешний градецъ Дарж-дере приказватъ, че старото му име било Старуово, нъ кога и какъ е населенъ, нищо не се помни и знае за сега. За истурчването на помацитѣ сжществуватъ сжщитѣ прѣдания и тукъ, както и всѣкждѣ изъ Родопитѣ. За българитѣ въ Дарж-дере се приказва, че сж повечето прѣселенци българе отъ околнитѣ помашки села, избѣгали и заселени въ Дарж-дере въ врѣме на истурчването. Една българска фамилия отъ Дарж-дере и до днесь притежава ниви въ помашкото село Жюванци — Коручь — останжли по наслѣдство отъ прѣдѣдитѣ му. Бащата на днешний първенецъ българинъ въ Дарж-дере, Александъръ А. Чоновски, когато да се жени, крьстница му била помакинята Аршинка, която отишла при него, та му дала прошка и прѣпоржчала роднината си християнска Хикимовци да го вѣнчѣжтъ, тъй като тя била мохамеданка и не можела да направи това. Прѣди нѣколко години се поминжлъ единъ бездѣтенъ старъ Дарж-дерецъ помакъ и споредъ турскитѣ за наслѣдство закони, имуществата по наслѣдство се падали на българинътъ Томбаръ, ако би билъ и послѣдний мохамеданинъ. Подобни прѣдания има много и тѣ би било желателно да се изучжтъ обстоятелственно, за да дадкжтъ що-годѣ освѣтление и материалъ за изучванието на тоя тъменъ исторически въпросъ отъ народната ни история — истурчванието на помацитѣ.

За забѣлѣжване е това, че почти всѣкждѣ приказватъ, че най-напрѣдъ се потурчвали поповетѣ и първенцитѣ, и послѣ

долнята класса на населението. Ония, които остаяли вѣрни и непрѣклонни въ християнството, избѣгвали отъ околнитѣ села въ Даржъ-дере, нъ не малко отивали въ градоветѣ Ксанти и Гюмюрджюня, гдѣто грьцкото духовенство имъ давало защита. Много българи сж погълнати по тѣя начинъ отъ грьцкий елементъ въ днешнитѣ приморски гръцки градове, въ врѣме на потурчването.

Приказва се, че тия, които не искали да приематъ мохамеданството, не ги пущали събратията имъ потурчени българи, та посѣвали нивитѣ си съ прьсть, ужь да ги увѣрятъ, че ще сѣдятъ въ селото и че ще се потурчять и тѣ, та по този начинъ ги залъгвали и избѣгвали тайно въ централнитѣ мѣста. Несполучившитѣ въ тая си хитрость и уловенитѣ били погубвани. Казватъ, че въ Даржъ-дере само 36 кжщи останжли непотурчени.

Чудно е, какъ се е опазило днешното християнско българско население въ такива съвършенно усамотени и обиколени отъ всички страни съ непрѣодолими мжчнотии като Даржъ-дере. Мнозина стари помнятъ, па и всички знаятъ, че българкитѣ въ Даржъ-дере до не отколѣ сж носѣли врьхни яшмаци, като помакинитѣ, съ които си прикривали лицето и се криели отъ мжжский полъ така сжщо, както и помакинитѣ. И днесь българскитѣ жени и моми въ Даржъ-дере плетятъ коситѣ си и носятъ шапки съ пискюли на главитѣ си, като помакинитѣ. Въ ония врѣмена по истурчването, българитѣ въ всичко приличали и се прѣдставлявали като турци. За да избѣгнжтъ подозрението на помацитѣ, че сж християни, вѣнчавалъ младитѣ турский имамъ. Свѣщенници не е имало, та и неможали да стжпнжтъ тукъ, а дохождали такива въ мирски дрѣхи, подъ името на лѣкари и търговци и скришомъ вѣнчавали по християнскитѣ обряди вѣнчанитѣ официялно отъ турский имамъ и крьщавали роденитѣ отъ прѣди година и двѣ християнски дѣца.

Помацитѣ не криятъ, а си исповѣдатъ, че сж били българи християни, нъ казватъ, че сж приели хакъ дини — правата вѣра. Тѣ и сега казватъ на българитѣ, съ които се помнятъ нѣкои стари роднински врьски, *роднѝно*.

Като че и самото провидѣние е дѣйствовало съ необикно-

венни явления за запазванието на шьпата останжли вѣрни на християнството българи прѣзъ случки и събития, когато сж били застрашавани за съвършенно истрѣбление. Приказва се, че еднъжь единъ помакъ — турчинъ войвода влѣзълъ съ дружината си въ Дарж-дере съ намѣрение да истрѣби българитѣ християни. Когато щѣлъ да почне работата си, ненадѣйно се явили множество птици отъ срѣдний Дарж-дерски връхъ Свѣтокътъ, гдѣто е черквището старо св. Атанасъ, и почнжли да кълвжтъ очитѣ на конетѣ и другаритѣ му. Уплашенъ Синапъ (така се казвалъ войводата) отъ това чюдо, избѣгалъ отъ градецътъ, като не сварвали да отвържжтъ конетѣ си, а прѣрѣзвали съ ножоветѣ си проводницитѣ - юларетѣ — имъ, съ които били вързани. Отъ тогава послѣ всички околни помашки села трепержтъ отъ това чудо и не смѣжтъ да закачжтъ българитѣ, а послѣднитѣ иматъ св. Атанасъ за покровитель на градецътъ.

Прѣзъ втората половина на минжлий вѣкъ се появилъ единъ българинъ Дарж-дерецъ юнакъ, който дълго врѣме ходилъ въ околностьта съ дружината си и задавалъ трепетъ на помацитѣ и турцитѣ, като защищавалъ българитѣ. За него сжществуватъ баснословни прѣдания и анегдоти. Казватъ, че ималъ опашка и други естественни знакове по тѣлото си, скачалъ и билъ легкъ като птица, съ сила необикновенна и куршюмъ не го хващало. Той е билъ убитъ само тогава, когато сполучили да откраднжтъ отъ него сребро, отъ което излѣяли куршюмъ, съ когото го убили съ измама на великий петъкъ. Камъкътъ, връзъ когото паднжлъ убитий, и до днесь се намира въ черковата св. Богородица и населението казва, че всѣки петъкъ тоя камъкъ пуща роса, а на великий петъкъ плаче съ сълзи. Тоя Дарж-дерски юнакъ, Дѣлю войвода, защитникътъ на българитѣ тукъ, билъ шивачь калфа у единъ свой сътражданинъ абаджия въ Енидже, нѣщо около 14 часа на разстояние отъ Дарж-дере. Дѣлю билъ момче тогава. Майсторътъ му нѣмалъ долни дрехи да се прѣоблѣче, та една вечерь пратилъ калфата си Дѣля да иде въ Дарж-дере въ кжщата му и му земе дрехи. Дѣлю тръгнжлъ вечерьта и дошълъ въ Дарж-дере. Домашнитѣ на майсторътъ му дали дрехи и испекли пита да занесе на майсторътъ си и прѣзъ сжщата нощь

Дѣлю се върналъ въ Енидже и занесълъ питата още топла на майсторътъ си. Послѣдний тогава му казалъ: „ти не си за мене; иди си търси късметя другадѣ.“

Дѣлю войвода е ималъ три сестри момичета, които искали да потурчѭтъ и това е дало причина да стане войвода и спаси вѣрата и честьта на сестритѣ си. Тоя юнакъ и неговитѣ подвиги сѫ въспѣти отъ Дарѫ-дерци въ особни пѣсни, които читателитѣ ще срѣщнѭтъ на друго мѣсто.

Чисто български названия на мѣстности, остатки въ развалини на стари черкви и др. сѫществуватъ почти въ всѣко помашко село, нъ за точното имъ изучвание е немислимо въ настоящитѣ обстоятелства. Развалини въ грьмади около градецътъ Дарѫ-дере има слѣдоющитѣ: на споменѫтий по-горѣ врьхъ, Свѣтокътъ, 15 минути въ юго-източна посока отъ градътъ, е черквището св. Атанасъ. При мѣстностьта св. Марина, $^1/_2$ часъ разстояние отъ градътъ, има развалини, за които приказватъ да е било мънастирь на врѣмето си. Отъ градецътъ до неѭ, има пѫть, посланъ съ камъне, доста стара направа. Една могилка, $^3/_4$ ч. въ юго-западна посока отъ градътъ е черквището св. Илия, което има малки остатки отъ основи на здрада. Два часа пъкъ въ юго-западна посока отъ градътъ е мѣстностьта св. Костадинъ, близо до помашкото село Сариле. Тая мѣстность до скоро неизвѣстна на Дарѫ-дерци, е казалъ единъ номакъ, който, като орялъ на неѭ, видѣлъ видѣние. Два часа на севѣрь отъ Дарѫ-дере е черквището нaзиваемо срутенъ мънастирь Св. Недѣля, който е на прѣдѣлътъ на Дарѫ-дерското и Узундерското землища. Основитѣ му въ достатъчна голѣмина сѫ опазени и до днесь и по причина на дрѣвностьта отъ съсипванието му израсли сѫ вѫтрѣ три голѣми и стари дѫба. На севѣрь, единъ часъ отъ Дарѫ-дере, е пещерята називаема Рупитѣ, за която приказватъ, че е била входъ на единъ подземенъ пѫть за банитѣ — лъджитѣ — които сѫ два часа далечь отъ градецътъ. Пещерята е доста голѣма съ сталактити по неѭ и се слушело подземенъ шюмъ на шюртение на вода. Единъ четвьртъ отъ часъ, на западъ отъ градецътъ, е мѣстностьта Старуево, въ която има изворъ, около когото, приказватъ, че имало земно съкровище.

Всрѣдъ селото Ипдере (200 кѫщи помашки), четире часа

на юго-истокъ отъ Дарж-дере, има развалини отъ старо черквище, називаемо отъ селянитѣ Св. Елена.

Въ помашкото село Меиково (60 кѫщи), два часа на западъ отъ Дарж-дере има развалини — грамада — отъ черква, называема отъ помацитѣ черквището. На югъ отъ това село е врьхътъ, наричанъ Добринъ врьхъ, на когото има тоже мѣсто, называемо черквище. Половина часъ далечь отъ Меиково на сѣверъ, има една срутена стара черква, безъ име, на която едната вънкашна часть на олтарьтъ е запазена цѣла.

При селото Лѫджа (40 — 50 кѫщи помашки), два часа на сѣверъ отъ Дарж-дере, на единъ отъ близскитѣ му върхове има развалини отъ една стара голѣма зграда, която казватъ Градището и за която мислѭтъ, че е било крѣпость. Основитѣ съ хорасанъ сѫ опазени. На другъ врьхъ при сѫщото село има развалини отъ черква, называема съ врьхътъ Еленка. На югъ отъ това село е мѣстностьта, называема Иваново, съ остатки отъ християнски гробища.

На югъ отъ селото Шеинъ (30 кѫщи помашки) е мѣстностьта Свѣткана съ черквище и турско теке.

При помашкото село Жюванци — Коручь (50 кѫщи), отъ юго-западната му страна, е върхътъ съ развалини отъ стара зграда, наричани Градището. Между това село и Дарж-дере е единъ голѣмъ каменистъ стръменъ врьхъ, наричанъ Стѣна, високъ отъ 80 до 100 метра височина. Врьхътъ на тоя исполински камень е равенъ като полянка, на която имало разни издълбани въ каменьтъ знакове. Подъ стѣната има другъ камень называемъ Кървавъ камень, до него мѣсто называемо Гробища и не далечь отъ тѣхъ развалини отъ стара черква.

При селото Сармашикъ, въ юго-западна посока отъ Дарж-дере, има остатки отъ зграда, наричана Черквището.

На источната страна отъ селото Дургутате (30 кѫщи турски — юлюче), 4 часа въ юго-западна посока отъ Дарж-дере, въ единъ камъкъ има издълбани три човѣшки глави, а срѣщу тѣхъ врьхътъ, называемъ отъ самитѣ турци Канарата.

При турското село Табаково (15 кѫщи), петь ч. далечь отъ Дарж-дере въ юго-западна посока, отъ южната му страна е врьхътъ Иваново съ черквище.

На южната страна при помашкото село Узунъ-дере

(100 кѫщи), три часа въ западна посока отъ Дарѫ-дере, е мънастирьтъ Св. Недѣля въ развалини, сега мѣстностьта Дарѫ-дерска. На западъ отъ селото сѫ развалинитѣ, называеми Свѣтилекъ, а въ селото мѣстность, называема Черквището.

При селото Бунарь (250—300 кѫщи помаци и турци), 6 часа на западъ отъ Дарѫ-дере, има развалини, называеми Черквището. Друга мѣстность при сѫщето село се казва Уинъ-ери, за която казватъ, че когато да се потурчватъ, женитѣ набучили на тая мѣстность хуркитѣ си.

Въ помашкото село Мадань днешната джамия, казватъ, че била черква Св. Никола и ужъ на врьхътъ на минарето ѝ си стоялъ желѣзний крьстъ, когото помацитѣ по разни вѣрвания оставили тамъ. Въ околностьта на това село имало доста стари черквища и надписи по скалитѣ.

III.

Облѣкло.

Облѣклото на мѫжкий полъ отъ българитѣ въ Дарѫ-дере е сѫщо, както на българитѣ въ Ахѫ-челебийско, нъ по истънчено въ нѣкои части.

Облѣклото на женский полъ е слѣдующето:

Ри́за домашна направа съ везени копринени краски по политѣ, рѫкавитѣ и грѫдитѣ въ нѣкои случаи.

Фуста́нъ, антери́ѥа съ три отрѣза, крила, отъ различенъ платъ, често отъ маница (аладжа). Тя се носи врьзъ ризата.

Фесъ на главата съ форма на прѣсѣченъ конусъ. На врьхътъ има сребренъ тепеликъ (кѫгла сребърна нашарена плочица), а въ повечето случаи отъ сърма навезенъ, не металически. На фесътъ отпрѣдъ обнизани монети златни, не толкось на гѫсто, колкото е у помакинитѣ. По въ напрѣдно врѣме, та и сега въ рѣдки случаи, съ пискюлъ на фесътъ, който виси на главата отъ страна.

Шами́ѥа, момиц, купешки кърпи, съ които прѣвързватъ главата си.

Капама́, бини́шь, врьхна дльга вълнена или сукнена

дреха, отпрѣдъ отъ горѣ до долѣ разрѣзана, често пѫти подплатена съ скѫпи кожи.

Еменѝи – или кондури на краката съ домашни чорапи.

VI.

НАРОДНИ ОБИЧАИ ВЪ ДАРЖ-ДЕРЕ.

а) *Непраздность.*

Щомъ дѣтето на непраздна жена за прьвъ пѫть помьрда въ утробата ѝ, та даде първий знакъ за животъ, непраздната жена испича отъ чисто пшенично брашно *пѝти*, намазва ги по кората съ медъ, разломва ги на кѫсове и праща по кѫсче на всичкитѣ си роднини, съсѣди и приятелки въ най-ближний петъченъ день за Св. Богородица. Съ това се извѣстява, че еди-коя си жена е трудна. Трудната жена отъ тогава послѣ всѣки петъкъ и срѣда раздава по нѣщо на сиромаси за Св. Богородица, за да ѭ опази и износи дѣтето си живо и легко.

Всѣка трудна жена, прѣзъ врѣмето на непраздностьта си се варди да не открадне нѣщо за яденье, а най-вече овощия, защото ставало бѣлегъ – отпечатъкъ — на бѫдѫщата рожба отъ откраднѫтото нѣщо тъкмо на това мѣсто на тѣлото, на което майка му най-напрѣдъ се е допрѣла и тоя бѣлегъ се запазвалъ прѣзъ цѣлий му животъ.

Прѣдъ трудна жена всѣкой внимава да не яде какво и да било, безъ да ѝ даде поне една трошица отъ него, или пъкъ да спомене нѣкое яденье, което нѣма на рѫцѣтѣ си въ тая минута, защото въ противенъ случай щѣла да исхвърли дѣтето. ([1]) Сѫщото вѣрвание е и ако дойде на умъ нѣкое яденье на непраздната жена и неможе да се намѣри ([2]).

---

[1]) И прѣдъ мѫжско дѣте и дори и мѫжь, се не яде нищо, безъ да му се даде, защото се искилавявало. или както казватъ: *загубеиза му са сеамѣхту* т. е. става бездѣтенъ. Това вѣрвание е много распространено и у българитѣ, и у помацитѣ всѣкѫдѣ тукъ.

[2]) За да се износи и роди дѣтето легко и живо, непраздната постоянно носи прѣзъ крьстътъ си нѣкакво си поясче. донесено отъ хаджиитѣ и което поясче, казватъ, било кѫсь отъ пояса на Св. Богородица. Съ него заедно носи и една *босеаница* — една пьстра връвчица — съ срѣдулка отъ чесновъ лукъ, синь камень и една стара пара. Всичко това за да не урочасва дѣтето и майка му. При това, всѣкой, щомъ види трудна жена, длъженъ е да каже: *машеалла.* Въ първитѣ дни на непраздностьта трудната жена спуща единъ калъпъ сапунъ по голо по коремътъ отъ горѣ на долѣ и го дава на нѣкоя сиромахкиня.

И тукъ трудната жена се гледа съ особна любезность и снисходителность отъ всички домашни и външни. Не даватъ ѝ тежка работа да работи, внимава се да не ѭ наскърбѭтъ, не говорѭтъ прѣдъ неѭ за скръбни случки и страшила и др. п. Исхвърляние дѣтето прѣди пълното си естественно развитие — *изеалувеаваньеа, измеатаньеа* — се счита за голѣмъ грѣхъ на родителитѣ му, като случка отъ невнимателность, или грѣхъ отъ дѣла.

На бездѣтни жени донасятъ отъ Иерусалимъ двѣ смокини отъ смоковницата на мънастирьтъ Св. Савва, които смокини мѫжьтъ и жената изядѫтъ по една, слѣдъ прѣдварителенъ четиредесетодневенъ постъ, четенье молитви отъ свѣщенникътъ и отслужена литургия, платена отъ бездѣтнитѣ.

б) *Рождение.*

Като настѫпи 9-й мѣсецъ на непраздностьта, казватъ: *наближiлу са вреамеа да ра́да*. Прѣзъ тоя мѣсецъ бабата [3]) се навърта все при трудната и си приготвя нужднитѣ за *обира́даньеа* потрѣби: ножици, [4]) коприненъ конецъ, тръстикова тръбица, пелени и др. Щомъ се усѣтѭтъ първитѣ знакове на ражданието, трудната расплита плетенитѣ си на косата, бабата и другитѣ домашни ударѭтъ съ пръчица раждающата, растварятъ всички врати, прозорци, ракли и други *за́катини* (затворени скрити ракли и ѫгли) и ѭ развождатъ по тѣхъ, като внимаватъ да не би да се угадѭтъ нѣкои отъ вънъ за ражданието. Всичко това се прави за вѣрванието, че при всѣко раждание невидимо дахожда св. Богородица и улеснява раждающата, та да не би да се случи нѣкое ѫгълче затворено.

Въ случай че се угади нѣкой отъ съсѣдитѣ, варди тайна и скритомъ отива и хвърля каменчета, или други прѣдмѣти въ кѫщата на раждающата. Ако ли пакъ случайно влѣзе нѣкой въ кѫщата на раждающата, домашнитѣ и тя се прѣ-

[3]) Особни баби за бабувание нѣма и тукъ, а сѫ такива всички жени въ селото, особно близскитѣ, майката, бабата на раждающата, или пъкъ нѣкоя съсѣдка. За бабувание се надсирѣварятъ, защото се има за голѣма добродѣтель.

[4]) Ножицитѣ сѫ за отрѣзвание пѫпътъ на новороденото, конецътъ за връзванието му, а тръбицата за надувание, ако би да се роди дѣтето прѣмрѣло.

правятъ като че нищо нѣма, за да не би да се досѣти влѣзлий. Ако е жена и се угади, то прѣди да си излѣзе, ударва раждающата съ кърпа прѣзъ кръстътъ ѝ, или си излиза и варди тайна, или пакъ остая доклѣ се роди дѣтето. Нъ обикновенно при непраздна жена не смѣжтъ да идѫтъ, каквато работа и да иматъ съ кѫщнитѣ. И тукъ, както и въ Ахѫчелебийско, наквасватъ въ сѫдъ съ вода извѣстната *рачйца свеатéхи Богорóдици* и отъ водата сегисъ-тогисъ се омива по лицето и пийва раждающата.

Когато да падне дѣтето, бабата съ четире очи внимава да не падне на земята, а да го улови въ рѫцѣтѣ си. Щомъ падне дѣтето, бабата оставя майка му и се залавя съ него — съ сѫщинското *бáбеаньеа*. Най напрѣдъ го попръсква съ студена вода, омива го, отрѣзва му пѫпътъ на нѣколко палца далечъ отъ коремътъ, завръзва го ягката съ коприненйи конецъ и подиръ всичко това, поставя го на бащината му риза и чорапе, за да бѫде *хрйсиму* кротко и послушно на родителитѣ си. Ако дѣтето е момиче, натриватъ го съ *послеадака-т* —ципата, въ която е било дѣтето въ утробата на майка си — за да бѫде красиво и алесто.

Слѣдъ свършванието на всичко това, слагатъ *рожгдйлницата* вь единий кѫтъ при огнището и подъ постелята ѝ турятъ *нйтитеа* отъ сатнътъ, ножицитѣ, *калáмь* —голѣма тръстикова трѫба, на която навиватъ преждата при готвението ѝ за тъкание – обръщатъ дървата на огъньтъ отъ опаката страна на огнището и всичко това се прави за да се прѣдпази родителката съ дѣтето отъ уруци и др. прѣдполагаеми нещастия. Подъ възглавницата на дѣтето турятъ бащинитѣ му чорапи, за да бѫде послушно. Каламьтъ до 40-й день родителката носи въ поясътъ у себе си, а другитѣ нѣща стоѭтъ въ леглото ѝ.

Въ Дарѫ-дере вѣрватъ, че магиитѣ на родителкинитѣ неприятели най-много сполучватъ въ днитѣ на рождението, та за да бѫде прѣдпазена отъ тѣхнитѣ дѣйствия, окачватъ ѝ на главата донесено отъ Иерусалимъ кръстче и често пѫти кадѭтъ кѫщата, родителката, дѣтето и леглата имъ съ димътъ на рогъ отъ нѣкое животно, когото турятъ въ сѫдче съ огънь, намѣсто тамянъ.

Новороденото най-напредъ захранва жена, на която не

е умирало дѣте, а послѣ си бива коя и да е друга, доклѣ дойде млѣко на родителката.

Слѣдъ като се поуредѭтъ родителката, дѣтето, по причистѭтъ кѫщи и си приготвятъ едно друго за прѣдъ хора, тогава или бабата сама, или пъкъ нѣкое дѣте, отива и обажда на всички роднини, съсѣди и приятелки съ думитѣ *напло́дихмеа са,* а тѣ даряватъ обаждачката съ пари или кърпи. И тукъ се повече радватъ на мѫжско дѣте, затова най-напредъ питатъ да узнаѭтъ що е роденото.

Въ първитѣ дни на рождението всички жени, родителкини роднини, съсѣдки и приятелки, спохождатъ родителката съ нѣкоя закуска и се надспрѣварятъ коя да иде по напредъ. Всѣкоя посѣтителка ще поднесе закуската си прѣдъ родителката да си закуси, за да има млѣко и ще открие й види дѣтето съ думитѣ *чисти́ту да еа ма́шеалла*, *ма́шеалла*, за да не го хванѫтъ уруци. По това даряватъ дѣтето съ по нѣкоя пара, дрешка и др. като благопожелаватъ на родителката съ думитѣ *да ти еа жи́ву, да му са ра́двашь на ври́тъ шеаньли́цитеа.* Ако нѣкоя посѣтителка подая дѣте, не доближава до родителката, за да ѝ не отнеме млѣкото.

Още въ първий день отъ рождението родителкинитѣ домашни омесватъ и испичатъ пита, отъ която най напрѣдъ даватъ на момче, за да ражда всѣкога момчета. Отъ питата ломи всѣкоя посѣтителка и домашнитѣ за св. Богородица, като благодарственна жертва, за гдѣто е улеснила рождението.

Слѣдъ два или три дни домашнитѣ правѭтъ *смида́ль,* [5]) както въ Ахѫ-челебийско, отъ когото въ особни сѫдове разнасятъ на всички роднини и съсѣди.

На третий день окѫпватъ дѣтето въ солена вода, посолватъ го съ соль, омесена съ прѣсно бѣло масло и слѣдъ нѣколко часа го окѫпватъ въ чиста прѣсна вода. Въ тоя день донасятъ *мальчи́шьна* вода отъ рѣката, въ която се окѫпва родителката, облича се и отъ останѫлата вода, до третий день

---

[5]) — Вижъ „*Родопски старини*“ обичаи въ Ахѫ-челебийската кааза, кн. II, год. 1888, Търговска печатница. Пловдивъ.

който дойде въ кѫщи, поръсватъ го. Тоя день правѭтъ и *молйтьвй* [6]).

Доклѣ се не крьсти дѣтето, вечерь не отварятъ кѫщнитѣ прозорци [7]), за да не би да се вижда свѣтлината отъ вънъ, защото се намѣта плачътъ на ония лоши дѣца, чиито родители видѭтъ свѣтлината, та отъ своя страна прѣпращатъ плачътъ на дѣцата си [8]). Така сѫщо и слѣдъ заходъ слънце, ако дойде нѣкой, посрѣщатъ го съ огънь при вратата.

Ако мѫжьтъ на нѣкоя родителка до 40-й день се случи да отиде по чюжбина, на тръгвание се пази да не погледне жена си и не ѝ казва сбогомъ, защото ѝ занисалъ млѣкото.

Когато пъкъ на нѣкоя жена умиратъ дѣцата тутакси слѣдъ рождението имъ, тогава събиратъ желѣзо отъ седемь града и исковаватъ у циганитѣ малка брадвичка, която връзватъ у дрехитѣ на новороденото, за да бѫде ягко и твърдо срѣщу болеститѣ, както е твърдо желѣзото. Други пъкъ събиратъ отъ дванадесеть цѣли кѫщи сребърни парици, или пъкъ отъ седемь черкви и отъ тѣхъ изливатъ крьстче на дѣтето, което го носи у себе си винѫги.

в) **КРЬЩЕНИЕ.**

Слѣдъ една седмица крьщаватъ дѣтето въ черквата и само въ случай на болесть въ кѫщи. Прѣди да се занесе въ черква, домашнитѣ даватъ дѣтето, ако е момче, на нѣкой нарочно за това повиканъ пъргавъ момъкъ, който го издига на три пѫти на рѫцѣтѣ си и го показва отъ кѫщнитѣ врата къмъ домашнитѣ, за да бѫде тó пъргаво и ягко. Ако е момиче, това извършава пъргава и весела мома.

---

[6]) —Молитвитѣ се състоѭтъ въ това: готвѭтъ три вида ястия и повикватъ съсѣдитѣ и роднинитѣ, та ги гощаватъ. Въ това врѣме изгорявать *послеадака-тѣ* въ огъньтъ. Тоя обичай е мѣстенъ, само въ Дарѫ-дере. Въ Ахѫ-челебийско го закопаватъ въ торьтъ въ оборътъ на добитъкътъ.

[7]) —И тукъ кѫщнитѣ прозорци, ако и да иматъ платнени пердета извътрѣ, иматъ си дъсчени капати и се затварятъ като врата извънъ стѣнитѣ.

[8]) —Прѣдаванието, или както казватъ *намеатаньеато*, плачьтъ на нѣкое плачливо дѣте на друго става така: майката на дѣтето, което по разни причини е взело навикъ да плаче вечерь и нощѣ, щомъ се мръкне, изнася дѣтето на кѫщний потонъ и въ която кѫща види свѣтлина, подава дѣтето си съ рѫцѣтѣ къмъ оная кѫща на три пѫти и говори: *йди плачіу* . . . . По тоя начинъ плачьтъ се намѣта на онова дѣте, на което майка му по невнимание или немарливость не е затворила прозорцитѣ прѣди да се мръкне.

На крьщението присѫтствуватъ всички роднини и съсѣдки на родителитѣ. Слѣдъ свършвание обрядътъ, крьстницата занася дѣтето въ кѫщи и го прѣдава на майка му, като ѝ честити и тя, и всички присѫтствующи съ думитѣ както и при рождението. Слѣдъ това домашнитѣ ги черпѭтъ и гощаватъ. На тръгвание даряватъ крьстникътъ, крьстницата, свѣщеникътъ, учительтъ и крахтътъ (черковний слуга), първий съ риза, а другитѣ кого съ кърпа, кого съ чорапи и др. Прѣзъ деньтъ всичкитѣ роднини, приятели и съсѣди правѭтъ посѣщение на родителитѣ за да имъ честитѭтъ крьстеното. Домашнитѣ ги черпѭтъ съ пиво, а тѣ даряватъ дѣтето съ пари.

г) Чиста молитва.

До четиредесетий день родителката не излиза изъ кѫщи на вънъ. Ако излѣзе до дворътъ, поставя на прагътъ на кѫщнитѣ врата *дила́веат*—машята — и го прѣкрачя на излизание При това постоянно си носи въ поясътъ *кала́меа-т*—трѫбата —и не вади вода отъ кладенецътъ. На четиредесетий день отъ рождението, родителката испраща на крьстникови баница — *клúн* и пшениченъ хлѣбъ [9]) и по това, или отива съ дѣтето въ черквата, или пъкъ вика свѣщеникътъ въ кѫщи да ѝ чете. Тоя обичай се пази и у помацитѣ и се казва *кърк-ладúсваньеа*. Прѣзъ деньтъ родителката съ дѣтето и баба си, или друга нѣкоя нейна стара съсѣдка—обикновенно, която е бабувала дѣтето - отива у майка ѝ, у крьстникови и у всичкитѣ си роднини на госте. У майка ѝ ги гощаватъ, а другитѣ даряватъ дѣтето съ нѣщо за благополучие.

д) Проходвание на дѣтето.

Щомъ дѣтето почне да прѣстѫпя на краката си само́ за да ходи, родителитѣ му опичатъ пита, разломватъ ѭ на части и разнисатъ по всичкитѣ си роднини и съсѣди. Съ това се извѣстява за проходванието на дѣтето.

[9]) —Въ Ахѫ-челебийско на голѣмичекъ домашенъ хлѣбъ, печенъ въ пещьта, казватъ *фурнит*, на помалъкъ *фудулка*, а на съвсѣмъ мъничко хлѣбче, или търкалашка за дѣца *кула́к*. Въ Дарж-дере пъкъ първитѣ два казватъ *пѐщеаник*. Подъ връшникъ печенъ хлебъ казватъ *пúта*.

е) Годежъ — главеашь.

Стигне ли момчето 14 годишна възрасть и момичето 12, чювството на любовнитѣ влѣчения е вече събудено въ тѣхъ. Както въ Ахж-челебийско, Ксантийско, така и въ Дарж-дерско, причина за появяване любовни чювства въ такава ранна възрасть сж самитѣ родители съ тѣхното лошо въспитание и привички къмъ дѣцата имъ въ тоя случай още отъ пелени. При все това, ако и да става залюбванието така рано между момъкътъ и момата, то пакъ въ Дарж-дере се срѣщатъ най-кжсни женидби. Нигдѣ другадѣ въ тая часть на Родопитѣ се не срѣщатъ 40 и 45 годишни ергени момци, освѣнъ въ Дарж-дере. Причинитѣ на това сж: едно поминъчнитѣ условия на българитѣ тукъ и нѣкои мѣстни обичаи и чърти въ характерътъ.

И тукъ залюбванието става обикновенно по хорá, сѣдѣнки и особенний мѣстенъ обичай, по люлки. Люлкитѣ, които ги има за развлечение у помацитѣ по байремитѣ и свадби, българитѣ въ Дарж-дере ги правжтъ лѣтно врѣме почти всѣкой праздниченъ день по зеленитѣ ливади на дърветата съ вжжя. На дървото връзватъ óдвѣ вжже и се люлѣжтъ моми, а близо при тѣхъ пъкъ на друга люлка се люлѣжтъ момци.

Когато момъкътъ стори намѣрение да се годи, т. е. когато той е достатъчно подготвенъ за това икономически и домашно, или пъкъ по принуждение на родителитѣ му, тогава той испитва издалече и тайно моминитѣ роднини, да ли родителитѣ на момата сж наклонни да му ѭ даджтъ и да ли нѣма нѣкой отъ домашнитѣ да прѣпятствова за това. Ако момъкътъ се увѣри, че не ще се приеме исканието му, опитванието остава тайна. Ако ли пъкъ противното, тò става годежътъ. [10])

---

[10]) —Въ Дарж-дере се има за голѣмо унижение на единъ момъкъ да поиска една мома, а да не му ѭ даджтъ. По тая причина много честолюбиви (а тукъ честолюбието е силно развито) момци не се рѣшаватъ да поискатъ нѣкоя мома отъ страхъ да не би да не му ѭ даджтъ и съ това да се засрами. Така сжщо и родителитѣ и момата никога не смѣжтъ да поискатъ ржката на нѣкой момъкъ. Момата и нейнотѣ родители въ това отношение държжтъ първенство. Всѣкой би се насмѣлъ, ако нѣкои родители сами поискатъ ржката на нѣкой момъкъ за дъщеря имъ, макаръ че била тя и на 50 години. По тия причини, доклѣ се рѣши нѣкой момъкъ да поиска нѣкоя мома, изминова се врѣме, та доклѣ застарѣе. Други момци пъкъ отъ подобни несполуки закъснѣватъ, отчайватъ се, или пъкъ съвсѣмъ се не женжтъ. Вѣроятно е, че тѣзи и други нѣкои причини сж повлияли, та българското население въ Дарж-дере не се увеличава така бързо, както въ Ахж-челеби, при всичко, че уредностьта на животътъ имъ по всичко е първа въ тая страна.

За да се годи единъ момъкъ, трѣбва да си е съградилъ кѫща, да си е набавилъ покѫщнина, да има добъръ занаятъ и най послѣ да се намира нѣщо въ кесията му припечалено. А за да се набави всичко това, момци лишени отъ родителска помощь, трѣбва да станѫтъ 30 и 40 години. При това и момата трѣбва да си е приготвила изискуемитѣ се по мѣстнитѣ обичаи *дарувел* — прика. Обръща се внимание и отъ двѣтѣ страни на любовьта между момъкътъ и момата, гледа се и на симпатиитѣ на родителитѣ имъ едни други, тѣхното минѫло, личнитѣ и душевни качества на момата и момъкътъ и тѣхнитѣ родители. Понѣкога гледатъ и да ли момъкътъ ще живѣе наедно съ неговитѣ родители или отдѣлно. Послѣднето е винѫги прѣдпочтително. Всички тия условия се изслѣдватъ и изучватъ и отъ двѣтѣ страни. Въ тоя случай родителитѣ, нѣгдѣ и роднинитѣ, играѭтъ първенствующа роль и иматъ рѣшающъ гласъ спрямо дѣцата си. Врожденното и силно уважение и страхопочитание на дѣцата къмъ родителитѣ си, които тукъ сѫ силно развити и строго запазени, даватъ пълната власть на родителитѣ за избиране другарь на чедото си. Съвсѣмъ рѣдко е да земе единъ момъкъ, или една мома, другарь прѣзъ животътъ си противъ волята и желанието на родителитѣ си. А гдѣто се случи подобно нѣщо, нрѣстѫпникътъ на родителскитѣ права и синовнитѣ длъжности губи честьта си и навлича на себе си всеобщо прѣзрение.

Момковитѣ родители още внимаватъ, щото бѫдѫщата имъ снаха да бѫде отъ добра фамилия, сама тя (момата) да е уредена, работна, кротка, разумна, вежлива, съ една речь да има най добри душевни качества. Така сѫщо и моминитѣ родители внимаватъ бѫдѫщий имъ зеть да притежава добри качества вътрѣшно. На богатство и красота се гледа като на второстьпенни нѣща. Всичко това е свойственность само на примѣрнитѣ нравственни добродѣтели на Дарѫ-дерци, каквито нигдѣ въ тая часть на Родопитѣ не се срѣщатъ. Сѫщеврѣменно се пази, щото единъ момъкъ да се не загодява и оженва, доклѣ не се задоми поголѣмий му братъ или сестра. Затова казватъ томува, комуто се ще да се загоди, а има по голѣмъ братъ или сестра не годени, че има *пòртеаницѫ*, т. е. прѣграда, вратня. Освѣнъ това, често пѫти единъ момъкъ не се

загодява и когато има помалки сестри, доклѣ не се задомѫтъ тѣ, па тогава той.

Годежитѣ биватъ два вида, таенъ и явенъ. Тайний годежъ става повечето за да се ангажира единъ видъ момата, която момъкътъ и родителитѣ му най много сѫ аресали, а момъкътъ още не е готовъ, или пъкъ е маловъзрастенъ (20 — 25 години), а пъкъ момата има готови за годяване любовници. Въ другъ случай тоя годежъ се прави и отъ икономическа точка зрение, за да се избѣгнѫтъ разноскитѣ по явний годежъ. Тогава такъвъ годежъ се изявява само когато наближи опрѣдѣлений день за свадбата. Тайний годежъ казватъ *главе̑ньеа с хурата́*, въ Ахѫ-челебийско *главе̑ньеа с лаф*, или *с поа̑рстеань*, защото или само съ честна дума се условватъ, или пъкъ размѣняватъ само пръстенитѣ на годенитѣ.

Ако се случи една отъ двѣтѣ страни недоволна отъ изборътъ (по намирание по добъръ момъкъ или мома, или по нѣкой важенъ тѣлесенъ или умственъ недостатъкъ, несъгледанъ по напредъ и др. п.), годежътъ се разваля и никакъвъ споръ се не повдига, нето пъкъ се тръси що годѣ обезщетение за въ полза на обидената страна по юридически начинъ, а доброволно и сами помежду се спогаждатъ. Въ такъвъ случай просто се явява умраза и натякване съ думи. Случвало се е между разгоденитѣ момъкъ и мома послѣ съ врѣме тѣхнитѣ момци и моми да си отмъщаватъ за родителската имъ едно врѣме случка. Нъ въобще разгодяване въ Дарѫ-дере е голѣма рѣдкость ([11]). Въ случай на разваляние явний годежъ само си повръщатъ размѣненитѣ нѣща и нищо повече.

Явний годежъ става доста тържественно. Когато прѣдварителнитѣ споразумения сѫ станѫли, тогава на опрѣдѣлений день, обикновенно праздниченъ, момковий баща съ още нѣ-

[11]) — Свѣщенникъ Антоний Кузмовъ, Ахѫ-челебиецъ, е свѣщенствовалъ 13 години въ Дарѫ-дере. Той ми е казвалъ, че прѣзъ толковагодишното му служение тамъ, той не е бивалъ зритель нито на единъ случай на разгодяване, тъ затова и нето иматъ нѣкои установени обичаи за сѫдение разгодени. Въ Ахѫчелебийско напротивъ тия хубави едновремешни обичаи изъ день въ день исчезватъ. Разгодяванията и грабенията на годени моми съ други момци, сѫ накарали общинитѣ да си съставѫтъ единъ видъ общински кодикси, единъ отъ другъ по строги, по които се наказватъ виновнитѣ страни на развалений годежъ.

колщина свои роднини мжже, занася у момини една увита китка — цвѣте, на която врѣзватъ сребьрно крьстче, прѣстенъ, нѣколко златни монети, *ушьники*— обеци — свински зжбъ, ([12]) орлови ногтье, крилца отъ нѣкои красиви насѣкоми, обковани съ злато или съ сребро, една голѣма копринена кърпа съ вързана въ неѭ голѣмичка златна монета и още нѣколко по прости домашни кърпи. Всички тия нѣща скупомъ казватъ *бохчеа*, което е Ахж-челебийский *лишеан*. Момаритѣ трѣбва да бждѫтъ текъ, 3-ма, 5-ма или 7-на и никога не тъкмо число, чифтъ. Момковий баща самъ дава бохчата на момата, а тя му цѣлува ржка и ѭ дава на баща си, или майка си. ([13]) На тръгвание, моминитѣ родители даряватъ момаритѣ съ кърпи, чорапи, ризи и др. При това тѣ пращатъ и на повечето момкови роднини отъ страна на момата, за женитѣ *момии* — кърпи за глава — и ржкави, а за момъкътъ китка, украсена съ моминий прьстенъ и съ сребърно крьстче. Размѣняванието на тия бохчи е годежьтъ явенъ.

Прѣзъ деньтъ, и у момъкътъ, и у момата, поставятъ бохчитѣ на *пеанѣрь* (оплетенъ отъ обѣлени тънки прѫчки плитъкъ кошь) въ срѣдъ кжщи и роднинитѣ имъ отиватъ да видѭтъ размѣненитѣ нѣща, честитѭтъ годежьтъ съ благопожелания за добъръ и благополученъ животъ, като пущатъ въ панеритѣ и по нѣкоя пара за даръ. И у двѣтѣ страни посѣтителитѣ се чюдѭтъ съ какви хвалби да обсипѭтъ згоденитѣ: у момата казватъ, че е била много щастлива да стане съпруга на такъвъ добъръ момъкъ, а у момъкътъ — да стане съпругъ на такава добра трудолюбива мома. Домашнитѣ черпѭтъ посѣтителитѣ съ питие и кафе и при черпението послѣднитѣ *слáвеат*: *да еа чистúту и да хми са рáдватеа* или *радвамеа и на свáдбата.*

Въ сжщий день, вечерьта, момъкътъ придруженъ съ двама

---

[12]) — Свинский зжбъ е символътъ за отбѣгвание отъ всѣкакви болести и за здравина на носительтъ. Него врѣзватъ и по добитъкъ, и на дѣца, и на възрастни, мегкущави отъ нѣкоя болесть, като единственното прѣдохранително отъ болесть срѣдство, отъ който зжбъ всичко лошо бѣгало. Орловитѣ ногтье сж символъ на силната и ягка любовь на згоденитѣ, а крилцата за прѣдпазвание отъ *уроци*.

[13]) — Обичай е, щото ако е блаженъ день, най напредъ да черпѭтъ момаритѣ съ прѣсно бѣло млѣко, подсладено съ захарь и послѣ съ питие и кафе, нъ значението на това не ми е извѣстно.

свои другари роднини, отива за прьвъ пжть у годеницата си. Слѣдъ като поздравжтъ домашнитѣ, момъкътъ казва: *тýва úма мóй чúлеак, тъ úда да вúдеа пузнá ли си гу щъ, да ма неа измáмитеа, чеа úма буднóш и úзмама.* Въ сжщата минута момата, която до тогава се е крила изъ кжщи, излиза и ги поздравлява съ добрѣ дошли. Когато да ги черпжтъ, момъкътъ не приема да пие отъ другиго, освѣнъ отъ годеницата си, като казва: *дá ма служú мумá-та, зам тугáва да са спузнáйм. чеа смеа пригатеалеа.* Тогава момата черпи годеникътъ си, цѣлува го на ржката и му дава китка, а той ж дарява съ златна монета. На тръгвание момъкътъ цѣлува ржка на моминитѣ родители. Отъ тогава послѣ тѣ сж вече *глъвеаник* и *главеаница* и момъкътъ е свободенъ да ходи у годеницата си, когато си пожелае. [14]) Цѣлуванието на ржка е знакъ на особна почеть и покорность и момъкътъ на лични праздпични дни, като на Коледа, Заговѣзни, Великдень и пр. ходи у годеницата си, за да изяви тая си почеть съ цѣлувание ржка на моминитѣ родители, които се считатъ и като негови родители. Взаимнообразнитѣ длъжности и обичайни правила на годенитѣ спрямо родителитѣ и роднинитѣ помежду имъ сж сжщитѣ, както и въ Ахж-челебийско.

ж) СВАДБА.

Разстоянието между годежьтъ и свадбата и тукъ е обикновенно отъ единъ мѣсецъ, та дори и до 8—10 години, както и въ Ахж-челебийско.

Когато и отъ двѣтѣ страни сж приготвени, тогава отъ момкова страна отиватъ единъ или трима мжже у момини, та *сеакжт свáдба*, т. е. опрѣдѣлятъ деньтъ за вѣнчанието и другитѣ свадбени потрѣби. Вѣнчанието обикновенно става въ недѣля слѣдъ служба и въ черковата. Само вдовци на второ

---

[14]) Когато пожелае годеникътъ или годеницата, въ кжщата на момата, или пъкъ въ кжщата на нѣкоя момина близска роднина, оставятъ нарочно момъкътъ и момата самѝ да си поприказватъ, когато си щжтъ. Това въ Дарж-дере казватъ *затвáреаньеа*, което е подобно на Ахж-челебийскитѣ *попрѣлки*, само че обществото въ Ахж-челеби гледа на това като за безнравственность, та попрѣлкитѣ внимаватъ да сж тайни.

и трето вѣнчило се вѣнчаватъ вечерь въ кѫщи безъ никакви тържества и пиршества.

Приготовленията за свадбата почватъ отъ една седмица напредъ, а сѫщата свадба съ обичаитѣ си отъ

Четвъртъкъ.

Въ тоя день донасятъ у момкови отъ цѣла роднинска кѫща цѣлъ хлѣбъ и баница, а отъ момкова страна готвѭтъ оризъ и сирене и поставятъ трапеза, та гощаватъ всичкитѣ момкови роднини. Прѣди да почнѫтъ да ядѫтъ, момъкътъ съ десната си рѫка и съ всичкитѣ си пръсте на рѫката зема *сгрі́ба*— отъ срѣдата на баницата колкото си може и го изяда, па тогава всички начекватъ по-малко съ потрѣбнитѣ благословии и ядѫтъ. Сѫщото става и у момини съ нейнитѣ роднини. Това се прави, за да иматъ бѫдѫщитѣ съпрѫзи изобилие и благополучие и се казва *начо́кваньеа*. До тоя день приготвятъ и приката на момата, която родителитѣ ѝ мислѭтъ да ѝ дадѫтъ.

Въ Петъкъ

всички момкови съсѣдки занисатъ у момъкътъ по единъ сѫдъ чисто пшенично брашно, лѣшники, орѣхи и други овощия. Брашното прѣсѣва нѣкоя момкова леля, на която родителитѣ ѝ сѫ живи, или, както казватъ, *ба́щуф и ма́йчин*, омѣсва го и опича три хлѣба. Когато отсѣватъ брашното въ нощовитѣ, подъ тѣхъ турятъ момковий поясъ, а на деверьтъ [15]) даватъ да държи въ себе си *канта́ріува кукýда*—топката отъ кантарьтъ—и една *пишьтеалка*—тръстикова свирка—и догдѣ жената отсѣе брашното, деверьтъ свири съ пиштелката и играе хоро около нощовитѣ. Поясътъ подъ нощовитѣ означава, че

[15]) Деверитѣ сѫ илиединъ или двама, както и въ Ахѫ-челебийско. Тѣ сѫ или отъ ергенитѣ братия на момъкътъ, или, ако нѣма такива, негови браточеди или съсѣди. На деверьтъ длъжностьта е сѫща както и въ Ахѫ-челебийско: рѫководитель, другарь и прѣдставитель на зетьтъ. Той е най-довѣренното зетево лице, което взема участие въ всичко. Така сѫщо той се уважава и отъ невѣстата и ѭ поучава и управя.

както той се овива у тѣлото на носившият го, така и бѫдѫщитѣ сѫпрѫзи да свиватъ (събиратъ и управляватъ) домътъ си успѣшно, като бѫдѫтъ още свиени съ любовь и почить по между си. Топката и пиштелката се употрѣбяватъ за смѣхъ.

Като се испекѫтъ хлѣбоветѣ, постилатъ на дворътъ така нареченитѣ тукъ пешкири. [16]) Хлѣбоветѣ намазватъ съ медъ и деверьтъ ги зема и се покачва на нѣкое височко мѣсто на дворътъ до трапезата, а въ това врѣме всички съсѣди и роднини, мѫже, жени и дѣца сѫ събрани на дворътъ като иматъ очитѣ си обърнѫти къмъ рѫцѣтѣ на деверьтъ. Деверьтъ замахва рѫцѣтѣ си съ хлѣбоветѣ къмъ събравшитѣ се на два пѫти, като да ги хвърли кѫдѣ тѣхъ. На третий пѫть ги расчеква на бързо и хвърля на трапезата. Събранитѣ на часътъ наскачатъ съ смѣхъ на хлѣбоветѣ и се надспрѣварятъ кой по бързо да ги начюпи на по дребни части. Догдѣ става това, деверьтъ бързо бързо ги полива отгорѣ съ вода и отъ това става голѣмъ шюмъ и смѣхъ. Това казватъ *меатантеа мѐдеаник* и се прави за изобилие на младитѣ сѫпрѫзи, така щото тѣ никога прѣзъ животътъ си да не се лишаватъ отъ най-потрѣбнитѣ нѣща хлѣбъ и вода.

Сѫщий день вечерьта у момкови извиватъ една хубава китка отъ разни цвѣтя, украсяватъ ѭ съ монети, прьстени,

---

[16]) За трапеза, когато иматъ домашнитѣ угощения и за външни хора, като на годежь, свадба, крьщение, гощавки и др. въ цѣлата тая часть на родопитѣ всѣка домакиня си има истъкани съ разноцвѣтни краски, дълги пъкъ тѣсни вълнени платове, не валяни въ топавица, които се пазѭтъ и държѭтъ чисти само за прѣдъ хора. Всѣка мома си приготвя самѫ тия домашни потрѣби, които сѫ нераздѣлна часть отъ нейната прика. Платоветѣ, които служѭтъ за постилание и поставяние на тѣхъ ястието (когато има повече хора, поставятъ трапеза на длъжъ на подътъ, и само кога си сѫ само домашнитѣ сами, или съ нѣкой външенъ, поставѭтъ ястието на кржгли дъсчени трапези, една педя високи, не постлати. Масси за ядение не се употрѣбяватъ и столове никакъ), сѫ четвъртити, или дълги, съ квадратни бѣли и черни, по нѣгдѣ и съ жълти, червени и алести краски. Тия платове въ Ахѫ-челебийско казватъ *трѐпеазник*, мн. ч. *трѐпеазници*, а въ Рупчоско *меасалеа*. Когато насѣдатъ така повечко госте, или макарь и единъ да е, на скутоветѣ имъ хвърлятъ не отдѣлно за всѣкого кърпа, а длъга, по тѣсна, по истъничено и по красиво изработена кърпа, която едноврѣменно служи за 20 и повече хора. Неѭ казватъ *пишькѝр* или помашки *пеашькѝр*. Послѣднитѣ повечето правѭтъ смѣсь отъ вълна и памукъ, или пъкъ само отъ памучна прѣжда. Всичко това има и у помацитѣ. Само когато има малцина външни, или пъкъ роднини на госте у домашнитѣ, вмѣсто пешкири, хвърлятъ на скутоветѣ имъ при ядение нарочно направени кѫси по за единъ човѣкъ кърпи, съ сѫщитѣ краски и видъ, като и първитѣ, които казватъ *мисалеа*. По заможнитѣ родители правѭтъ за дъщеритѣ си по нѣколко такива пешкири, а месали по десетини.

ушници и др и ѭ пращатъ на момата, а тя подарява на носителитѣ пари, кърпи и др. Прѣзъ тая вечерь у момкови играѭтъ хоро, което води деверьтъ, като му закачватъ кантарьтъ, даракътъ и др. п. за смѣхъ.

Въ Сѫббота

пекѫтъ у момкови пити за *го̀деашеат*, бръснѫтъ момъкътъ и плетѫтъ [17]) момата. При бръснание момъкътъ, пращатъ нѣкого да извѣсти у момини, гдѣто го даряватъ съ пари. Тоже и при захващание да плетѫтъ момата, извѣстяватъ на момъкътъ, който дарява съ пари вѣстительтъ.

При бръснанието на момъкътъ, събравшитѣ се негови роднини му лепѭтъ пари по брадата за даръ, свирѭтъ съ гайда и доклѣ се обръсне, пѣѭтъ:

Кра̀ти се, іуни̇̀чеа, свъ̀рши са,
Твоеа-ну вас пѫ̀ть и ние пѫ̀ть хо̀деаньеа,
Чі̀ўзди-неа мо̀ми галеаньеа.

И при плетението на момата, дружкитѣ ѝ пѣѭтъ:

Кра̀ти са, мо̀мнеа леа, свъ̀рши са
Твоеа-ну вас пѫ̀ть хо̀деаньеа,
Чі̀ўзди-неа іуни̇̀ци галеаньеа.

Вечерьта, момковитѣ роднини, мѫже и жени, отиватъ у момата *го̀деашеа*. Ако момъкътъ се е годилъ тайно, носѭтъ годежний нишанъ тогава. Момкови донасятъ у момини цѣлъ закланъ овенъ, ([18]) пита, ракия, вино, овоще, цѣло вѣнчално *гиздилу* - облѣкло — за момата, фустань за майка ѝ, обуща за братията ѝ и момии за сестритѣ ѝ. Моминитѣ домашни посрѣщатъ гоститѣ любезно и ги гощаватъ. При гощаванието майката на момъкътъ зема едно сѫдче съ вода и хвърля въ него париченъ даръ за момата. Сѫдчето изреждатъ изъ рѫцѣ всичкитѣ госте и всѣкой хвърля по нѣщо, доклѣ се завърне

---

[17]) И тукъ женский полъ плете коситѣ си на главата на плитки; както и въ Ахѫ-челебийско.

[18]) — Сърдцето отъ овенътъ изяждѫтъ безсолно по половина момъкътъ и момата, за да бѫдѫтъ съ едно сърдце, т. е. съ взаимна любовь, обични единъ другъ прѣзъ цѣлий си животъ.

пакъ у момкова майка, която го зема и занася на момата, а тя й цѣлува ржка. Въ това врѣме моминитѣ домашни даряватъ всичкитѣ госте съ дарове отъ момата: ризи, кърпи, чорапи, гащи и др. едни за момъкътъ, други за родителитѣ му и трети за роднинитѣ, съсѣдитѣ и приятелитѣ му. Слѣдъ това *го̑деашеатеа* си тръгватъ. И на отивание, и на връщание изъ пжтьтъ вървжтъ пѣещимъ: (19)

Ста̀ни, тъ̀рни, кумнеа леа,
Фдо̀гни во̀йскеа,
Чеа ти о̀дат от тра̀ стра̀ни, ку̀мнеа леа,
Три ка̀леазми:
Адна̀-на еа, ку̀мнеа леа,
За го̀здаву виньчіа̀ваньеа,
Дру̀га-на еа, ку̀мнеа леа,
За го̀здаву, за рудьно̀на.
Во̀йскеа ти еа убусіа̀ла, ку̀мнеа леа,
Убусіала, угулеала,
Та да о̀деашь, ку̀мнеа леа,
Да еа ублеачѐшь, убу̀еашь.

У момкови годешитѣ до кжсно прѣзъ нощьта свирятъ, пѣжтъ и се веселятъ. У момини пъкъ обличатъ друга мома *ба̀щува и ма̀йчина* съ донесенитѣ отъ момъкътъ дрехи за момата и съ тѣхъ играе хоро заедно съ всички, които се намиратъ тамъ, нъ безъ свирня, а съ чюкание тава съ монети вжтрѣ. Това казватъ *чі̀ука̀ньеа на тѐпсеа*.

Въ Нѣдьля

утриньта, още прѣдъ зора, нѣкои отъ моминитѣ домашни донасятъ *малчѝшьна во̀да*, отъ която се омива момата, като ѝ полива пакъ *ба̀щува и ма̀йчина* мома. Подиръ това момата се облича съ донесенитѣ отъ момъкътъ дрехи, цѣлува ржка на родителитѣ си, роднинитѣ си и всички при-

(19) — Пѣението пѣсни въ такива обичайни тържества, както и при други веселия, става отъ по двама пѣвци или и по четирма изведнъжъ. Ако двама или четирма пѣжтъ задружно, други пъкъ толкова ги послѣдватъ и повтарятъ стиховетѣ. Искусний пѣвецъ съ добъръ гласъ е обиченъ отъ всички.

сѫтствующи тамъ, които ѭ даряватъ съ пари и тогава очакватъ сватоветѣ.

У момъкътъ всички призовани роднини и съсѣди сѫ вече събрани рано и прѣди да потеглѭтъ за къмъ момини, двама момци съ коне яздящецъ отиватъ у момини да извѣстѭтъ тръгването на сватоветѣ. Тамъ ги дарѭтъ съ кърпи и се връщатъ съ шумъ изъ пѫтищата пакъ у момкови. Тия момци казватъ *прѣиварници* и сѫ длъжни да обиколѭтъ всичкитѣ пѫтища изъ селото.

Слѣдъ свършвание на черковната служба, сватоветѣ, на чело съ момъкътъ и родителитѣ му, тръгватъ и отиватъ мълчешкомъ безъ пѣсни и свирня у момини. Тамъ ги посрѣщатъ [20]) съ подобающата се любезность и всичкитѣ се спиратъ на дворътъ или потонътъ, а при невѣстата, която е още минѫлий день отдѣлена съ приката си въ отдѣлна стая, влизатъ само деверьтъ и калтатата. Невѣстата имъ цѣлува рѫка, а деверьтъ ѝ обува на три пѫти краката съ чорапи и обуща, които ѝ е донесълъ отъ момкови, а тя го дарява съ пари. Тогава деверьтъ повиква момъкътъ, та влѣзва и той при невѣстата си, цѣлува рѫка на родителитѣ ѝ, а невѣстата нему и го дарява съ кърпа. По това невѣстата цѣлува рѫка изново на родителитѣ си, дарява ги съ ризи и кърпи, а баща ѝ тогава ѭ улавя за рѫката и при вратата кѫщни ѭ дава на калтатата, който ѭ повида за дворътъ, като изливатъ по стѫпкитѣ ѝ вода за благополучие.

Щомъ поведѫтъ невѣстата отъ стаята ѝ за дворътъ, момковитѣ роднини влазятъ и зематъ приката ѝ, та ѭ изнасѭтъ на дворътъ, струпватъ ѭ на купъ, поставятъ отгорѣ тавата и тогава моминитѣ роднини наобикалѭтъ приката и дрънкатъ тавата за пари, които сѫ като откупъ на приката. Доклѣ зетьтъ не задоволи моминитѣ роднини съ хвърляние пари на тавата, не даватъ приката да ѭ товарятъ на конетѣ. Кал-

---

[20]) — Както въ Дарж-дере, така и всѣкждѣ изъ тукашнитѣ мѣста, у Българитѣ, нѣгдѣ и у помацитѣ, има много коментарии народни, нѣгдѣ аллегорически и лаконически въ подобни народни обичаи, като : *правитеа ли кабуль гостеа, йматеа ли кундк за мисеафйреа, баскънлъкъ йма, да са не ауплйшитеа* и др. подобни.

татата спре невѣстата при приката и ѭ дава на зълвитѣ, [21]) които сѫ на брой отъ 5 до 8, момичета, блиски момкови роднини, сестри и братовчедки, всички облѣчени въ длъги сукнени кожюси. Една отъ зълвитѣ е главна и ѭ казватъ *лиле́*, а другитѣ *под-лиле́*. Невѣстата е покрита съ бѣла прѣкрива на главата си, а рѫцѣтѣ ѝ сѫ обвити съ червена и накичена колкото се може повече прѣкрива. Прѣзъ всичкото това врѣме невѣстата се покланя и цѣлува рѫка на калтатата, пръска около себе си оризеви зърна, а зълвитѣ пѣѭтъ:

1

Нивеасту, нивеасту,
Чѐсту са покланеай!
Сеа та щи́меа вѝдеа
Щу си прѝла, ткала
Питрѝфскинеа ди́неа,
Нику́луки-неа нѫ́щеа
Ти са гулеамееашеа
С гулеама на рѝда
С бра́теа, братуфчѐдеа,
Нивеасту рада́ну,
Честу са пукланеай
Конiу ду грѝвнеана.
Калта́ту ду рѐмуну.

2

Нивеасту, нивеасту,
Че́сту са покланеай
Ко́нiу ду грѝвнеа на
Калта́ту ду ра́муну.

---

[21]) — Зълвитѣ прѣдставляватъ единъ видъ момъкътъ прѣдъ невѣстата. Тѣхната длъжность е да бѫдатъ винѫги при невѣстата прѣзъ врѣме на вѣнчанието, прѣди и ислѣ. Тѣ пазѭтъ невѣстата, пригодяватъ ѝ и ѭ управятъ въ нѣкои случаи. Тѣ сѫ довѣренитѣ лица на неѭ и тя само тѣмъ може да искаже нуждитѣ си прѣзъ това врѣме.

Сеа та щѝмеа вѝдеа
Щу си прѝла, ткала,
Щу щеа да убдарѝшь
Іунàука-на рóда.
Ти са гулеамеашеа
С гулеама-на рóда
Сеа та щѝ меа вѝдеа,
Кой ти еа рудьнѝна,
Кой търнеа слеат тѝбеа
Търналу еа с неа
Най малкуну брàтчеа.

III

Търнала еа мумá
Нис двѐ тѝжвни лóкн
На вóда студѐна.
Надеах са, преанадеах,
Ни мумà духóда,
Ни вóда дунѝса.
Стáнах, та утѝдах
На вóда студѐна,
Нáйдах мáлка мумà,
Чеа вѝда налѝва,
Змѝеа еа излѝва.
Мумá хи са мѝли:

Змѝьо, мои брàтеа,
Нимóй ми излѝва
Студѐнана вѝда,
Чеа сам на злóм майци,
Мàйци на мáщеаха,
Та си ма щеа кàра,
Кáра, жеанъм, бóхта.

Като откупи зетьтѣ приката, тръгватъ всички съ невѣстата, заедно съ натоварената на конетѣ прика за черквата,

гдѣто се извършва вѣнчалний обрядъ. Отъ черквата на чело съ свѣщеникътъ отиватъ у момкови. При външнитѣ врата сватоветѣ съ невѣстата се спиратъ, а зетьтъ се промъкне въ кѫщи самъ, зема една бъклица съ вино и излазя, та ги посрѣща при вратата, цѣлува рѫка на калтатата и го черпи съ виното. Момковата пъкъ майка изнася въ едно сѫдче оризъ, смѣсенъ съ захарь, и го сипва въ прѣстилката на невѣстата, а послѣднята ѭ дарява. Тогава сватоветѣ съ невѣстата влазятъ въ кѫщи, като пръска (невѣстата) вървешкомъ оризевитѣ зърна около себе си изъ кѫщи за благополучие. Догдѣ се върши това, сватоветѣ пѣѭтъ:

1.

Щу ми са беалу беалеаса
Ф у́пуршна стра̀на беа́л Ду́наф?
Деа ли еа ри́ба мору́на,
Деа ли еа беали снеагувеа,
Деа ли еа пашеа кундѝсал,
Ал' еа мо́мцки да́рувеа?
Нитѝ еа ри́ба мору́на,
Нитѝ еа беали снеагувеа,
Нитѝ еа пашеа кундѝсал,
Нитѝ еа мо́мци да́рувеа.
Билѝ еа се́стра Еле́нка
С бра́та си, гіузе́ль Никѝла;
Та̀ си бра̀ту си ви́кашеа

Бра̀теа леа, гіузе́ль Никѝла,
Щу ти са дрѝпи пѣснеани
И сѝбьеа ти еа раждѝву?
Еле́нку, сѐстру Елѐнку,
Іѝ хѝдеам дѐвеать гуди́ни,
Дрѝпи си ни сѝм прумеанѝл,
Сабьеа си ни сѝм умѝвал,
Та кѝлеа млади іуна̀ци,
Зарадѝ тѝбеа, Елѐнку.

2.

Нивеасту, Буіанчицеа леа,
Минеа ма мастур пруводи,
Да дадешь конца ибришим,
Шиеат ти, круеат злат кафтань,
Злат кафтань, морна фираджеа.

Шигърчеа, малку ратайчеа,
Ди знаеа минеа твой мастур?
Та ми еа скруил злат кафтань,
Злат кафтань, морна фираджеа.

Нивеасту, Буіанчицеа леа,
Фчира ни ли беа сжбута?
На банеа ни пудеашеа ли?
Робьеа ти кіурци меатеаха,
Рубиньки кіурци фдигаха,
Павунь ти сеанка даржеашеа
Мастур ти сеанка примеари,
Та ти еа скруил злат кафтань,
Злат кафтань, морна фираджеа.

Отъ пжтнитѣ врата та до стаята, въ която ще влѣзне невѣстата, ѭ води калтатата; на кжщнитѣ врата зетьтъ пакъ черпи калтата си съ вино и послѣдний му дава невѣстата. Тогава зетьтъ настжпва невѣстата си съ дѣсний кракъ нейний на три пжти и толкова пжти ударва съ кесията си по главата, па цѣлува ржка на майка си и ѭ повѣри ней, а тя ѭ въведе въ стаята. Тогава внесжтъ и приката ѝ въ сжщата стая и тамъ се установяватъ и невѣстата и зетьтъ. По това ѝ даватъ на скутътъ да подържи малко продумало *бащуву* и *майчину* момче, а тя го дарява съ торбичка, въ която има захарь, плодове и други дѣтински подаръци. Това се прави, за да добива невѣстата все мжжски дѣца. Дошлитѣ момини роднини, кръстникови и всички находящи се въ кжщи, момкови ги черпжтъ, гощаватъ и даряватъ

отъ страна на невѣстата съ кърпи, чорапи, ризи и други, а тѣ хвърлятъ въ сѫдче съ вода по нѣкоя пара даръ за невѣстата и най-послѣ слѣдъ като изреди сѫдчето всички, *кальма́нича* (жената на калтатата или майка му, ако не е жененъ) занася сѫдчето и заедно съ парите и водата го тръснова въ прѣстилката на невѣстата. При тръгвание, калманата зема двѣ дрѣнови клончета, та на два пѫти повдига прѣкривата на невѣстата, а на третий пѫть съвсѣмъ ѭ открива. Слѣдъ това ѝ възбира и открива ръкавитѣ на рѫцѣтѣ, изува обущатата ѝ отъ нозетѣ ѝ и тогава се разотиватъ всички.

Вечерьта, прѣди вечеря, невѣстата донася вода и полива на мѫжьтъ си мълчешкомъ [21]) да се омие, а той ѭ дарява съ пари. Водата, съ която се е омилъ зетьтъ, невѣстата изнася вънка, омива си рѫцѣтѣ и лицето и пакъ влазя при мѫжя си, та се обрисва на рѫкавитѣ му. Това се прави за да не излизатъ пятна — *лу́ни* — *за́карпи* — по лицето на невѣстата за въ бѫдѫще, когато става трудна. На трапезата деверьтъ найнапредъ захранва младоженцитѣ съ медъ, като ги мами на два пѫти, ужь да имъ дава, а той си дръпва рѫцѣтѣ и на третий пѫть вече имъ дава ястието. Слѣдъ вечеря невѣстата подлива на всички домашни да се омиѭтъ, а тѣ ѭ даряватъ.

Въ Понедѣлникъ

сутриньта рано невѣстата ходи съ леля си и дониса *мальчи́шьна во́да*, отъ която излива тукъ тамъ по пѫтьтъ за благополучие. Вечерьта тоя день зетьтъ съ невѣстата ходи у невѣстинитѣ родители заедно съ нѣкои отъ зетевитѣ роднини и занасятъ тамъ хлѣбъ, баница и питие. Младоженцитѣ цѣлуватъ рѫка на невѣстинитѣ родители, като сѫщеврѣменно ги даряватъ и съ пари. По това ги гощаватъ и си отиватъ, като имъ повръщатъ и тѣ отъ своя страна сѫщото, каквото имъ сѫ занесли.

---

[21]) И въ Ахѫ-челебийско, и въ Дарѫ-дере, невѣстата не говори прѣдъ никого и никому (освѣнъ на зълвата) до извѣстно врѣме слѣдъ вѣнчанието. Първата вечерь и зетьтъ и невѣстата никому не продумватъ като *гувеаѐат за Го́спудеа и веанчила́та.* На кръстникови невѣстата не говори чакъ до тогава, доклѣ не идѫтъ тамъ и кръстницата ѝ позволи. Тоя обичай се съхранява въ повечето селе и до днесь, нъ въ по прѣдишно врѣме той е билъ много строгъ.

Вторникъ.

Рано прѣзъ тоя день отъ зетьтъ занасятъ у невѣстинитѣ родители хлѣбъ, баница и китка, обвиена съ червени нишки. Китката се праща за знакъ, че невѣстата е излѣзла дѣва. Въ противенъ случай нѣма китка.

Въ Четвъртъкъ

невѣстата зема отъ три *цѣли* кѫщи по единъ катъ дѣтински дрехи и заедно съ леля си отива и ги опира. Прѣзъ тоя день още отъ невѣстинитѣ родители донасятъ на младоженцитѣ пита, оризъ и др. п. а отъ зетева страна имъ повръщатъ готвенъ оризъ.

Въ Петъкъ

младоженцитѣ отиватъ за вечеря у нѣкоя зетева роднина и се казва *възвратьки*.

Въ Недѣля

невѣстата ходи съ деверьтъ си у калманата и ѝ занася баница, пшениченъ хлѣбъ и пита. Калманата ги гощава и на тръгвание имъ повръща отъ своя страна сѫщото, каквото ѝ сѫ занесли. Отъ тамъ отиватъ у невѣстинитѣ родители, та имъ занасятъ сѫщото, каквото и у калманата, а тѣ (невѣстинитѣ роднини) гощаватъ по малко отъ занесеното ближнитѣ си родители и съсѣди. Слѣдъ като ги гощаватъ, повръщатъ имъ сѫщото както и у калманата. Нѣщата изъ пѫтьтъ носи деверьтъ, а невѣстата когото срѣщне, цѣлува го въ рѫка. Като доближѫтъ кѫщата си, деверьтъ тръгне изъ друга улица, ужъ за въ друга кѫща, а невѣстата, като вижда, че се мами, спира се и го чака по пѫтьтъ, понеже безъ деверьтъ си не влазя въ кѫщата си самá. Деверьтъ продължава да прави така до тогава, доклѣ принуди невѣстата да продума, която до тогава не е продумвала и тогава си влизатъ въ кѫщи. Отъ тогава послѣ невѣстата почне да си говори съ всички, нъ все пакъ се срамува.

Слѣдъ завършването на всички обичай, единъ дѣлниченъ день деверьтъ завожда невѣстата въ гората, насича ѝ деветь сурови дръвчета и невѣстата ги задѣва на гърбътъ си, донася ги въ кѫщи и ги раздаде на деветь цѣли кѫщи по едно.

з) ПРИКАТА.

Дрехитѣ, постелкитѣ, покривки и всичко, което родителитѣ даватъ на дъщеря си на свадбата, се казва *дáрувеа͡*, *спáпъ*, *óдеар*. Повечето отъ тия даруве си приготвя самà всяка мома и само въ исключителни случай копуватъ и отъ вънъ. Всичко е приготвено домашно. Въ Ахж-челебийско, Дарж-дере и помацитѣ най много даватъ на дъщеритѣ си даруви. По нѣкой пѫть дъщеритѣ се съгласяватъ само съ това да зематъ като наслѣдство отъ родителитѣ си, а всички други имущества остаятъ на синоветѣ. Когато бащата се е поминалъ, а момата има братия, всичко, нуждно ней, се приготвя съ срѣдствата на братията ѝ въ замѣна на това, тя оставя всичко друго на братията си. Заможнитѣ родители даватъ даруве на дъщеритѣ си въ голѣмо количество. На най сиромашката мома зестрата струва 30 л. т. на богатитѣ и до 200 л. т. и всичко само въ натура, дрѣхи и пр. Въ Дарж-дере отъ срѣдня ржка едно момиче закарва съ себе си отъ 6 до 12 *хáлища* — козеви и вълнени постелки. Отъ 5 до 8 кичѐ – китени разноцвѣтни и отъ чиста вълна халища, едни за мобили, постелки, други за покривки на легла, наречени *лúсту*. Дюшеци натъпкани съ вълна, или памукъ, 2 до 4 *пукрóвеа͡* — отъ тънка вълна разноцвѣтни покривки. Отъ 2 до 4 юргани. Отъ 4 до 5 *прéпеазници*, десетина *меасáлеа͡*, кърпи за ястие, 2 до 3 *пеашъкúреа. Тóрби, фути* — басмени прѣстилки, домашни прѣстилки, чолуве отъ всѣкой видъ отъ 10 до 30 и повече. Цѣли женски облѣкла отъ 15 до 80 ката. Чорапи, домашно изработени, издѣлие на самата мома, до 200 чивта. Възглавници отъ 20 до 50 домашна направа. Пердета на прозорци, на долапи, кърпи, ризи, на лелята — момковата сестра — цѣлъ катъ дрехи.

Всѣка мома съ своята зестра мобилира цѣлата кѫща на момъкътъ. Отъ дрехитѣ ѝ достигатъ чакъ до старость и мѫжътъ

въ съвсѣмъ рѣдъкъ случай да направи за жена си дрехи. Момъкътъ има грижата да си съгради кѫщата, а момата да набави всичката покѫщнина и мобилировка.

и) ПОГРЕБЕНИЕ.

Ближнитѣ събличатъ умрѣлий, умиватъ лицето и рѫцѣтѣ и го поръсватъ съ вино. Послѣ това го обличатъ въ чисто нови дрехи, простнѫтъ го на подътъ съ лице обърнато къмъ истокъ, съ икона на гърдитѣ. Всички съсѣди, роднини и външни го навеждатъ съ свѣщи. Щомъ дигнѫтъ починѫлий за погребение, три жени зематъ постелкитѣ, покривката и възглавницитѣ, на които е лежелъ умрѣлий и ги занасятъ на рѣката, та ги опиратъ. Тогава зематъ три дрѣнови тоешки и турятъ по една въ ѫглитѣ въ стаята, гдѣто е билъ мъртвецътъ, като ги замитатъ съ метлата къмъ срѣдата на стаята, събиратъ заметеното и го хвърлятъ на кръстопѫтъ. Това се прави, за да не умира нѣкой за въ бѫдѫще отъ тая кѫща.

Въ черквата слѣдъ опѣлото, всички присѫтствующи си омиватъ рѫцѣтѣ и имъ даватъ коливо, вино и пари—*искáть* — за душата на починѫлий.

На третий, деветий и двадесетий дни, носѭтъ коливо за душата на умрѣлий, а на четиредесетий день, освѣнъ коливото, поставятъ и трапеза съ разнообразни ястия и закуски и свикватъ почти цѣлото село.

На третята година раскопаватъ гробътъ, изваждатъ остаткитѣ и ги турятъ въ черквата, а слѣдъ нѣколко дни въ гробницата. При раскопаванието пакъ поставятъ трапеза при гробътъ за присѫтствующитѣ.

Ако умрѣ не кръстено дѣте, турятъ му въ устата и рѫцѣтѣ пари, за да си купи рай.

Домашнитѣ на умрѣлий жалѭтъ, нѣкои до 40 день, нѣкои и до годината. Ако умрѣлийтъ има момичета и момчета, не отиватъ на хоро, сѣдѣнки и други увеселителни мѣста и случаи. Женитѣ носѭтъ спуснѫти кърпитѣ си до подъ вѣждитѣ, често пѫти по старитѣ вдовици носѭтъ чакъ до смъртьта си черни кърпи, понеже и тукъ голѣма рѣдкость е да се ожени втории пѫть вдовица.

ОБИЧАИ

ПРѢЗЪ РАЗНИ ДНИ ВЪ ГОДИНАТА.

а) *Ко̀лада.*

Вечерьта срѣщу Коледа го казватъ *ве̒че͡арна.*[22]) За тая вечерь приготвятъ да ядѫтъ съвсѣмъ сухи ястия: пшеница, фасулъ, сушени овощия и др. На огнището залагатъ най-голѣмий пънь и до сутриньта го не изгасяватъ. Тоя пънь казватъ *бѫ̀дьник.* Прѣди да вечерятъ, отдѣлятъ въ едно сѫдче по малко отъ всичкитѣ ястия и го турятъ въ скрито тъмно мѣсто, около или въ кѫщата, за *пога̀не͡ате͡а.*[23]) По това кадѫтъ тамянъ, запалватъ свѣщь[24]) и тогава ядѫтъ. Слѣдъ вечерята единъ отъ домашнитѣ почне да влѣче полегка трапезата изъ стаята, а другъ го пита: *щу упѝнашь? - Упѝнам имање͡а, ца̀рівата хазне͡а,* отговаря влѣкущий и продължава да ѭ влѣче до тогава, до когато домашнитѣ му дадѫтъ даръ нѣкоя пара. Въ питата турятъ дрѣнови клончета, всѣко нарѣчено за нѣщо: за градинитѣ, за добитъкътъ, за кѫщата и др. и когато ѭ разломѭтъ на трапезата, всѣкому даватъ по единъ кѫсъ и кому каквото клонче се падне, на негово щастие ще бѫде прѣзъ годината олученото. Сѫщото се прави и на другитѣ вечерни, на Водици и Нова година.

По срѣдъ нощь дѣцата се събиратъ на тълпи и ходѭтъ изъ кѫща въ кѫща да *куле͡дӣсват,* като викатъ съ силенъ гласъ: *ко̀лада, ко̀лѧда, кула̀чька* и пѣѭтъ пѣсеньта:

Ста̀ни, ста̀ни, думувнѝчьку,
Ч͡еа ти ѝдат до̀бри го̀сте͡а,
До̀бри го̀сте͡а, куле͡ада̀ре͡а,

---

[22]) Такива вечерни сѫ три съ сѫщитѣ обичаи прѣзъ тѣхъ: срѣщу Коледа, Нова година и Водици и огъньтъ не изгасяватъ тогава, защото, казватъ, че и Св. Богородица, когато раждала, не изгаснѫлъ огъньтъ.

[23]) *Пога̀не͡ате͡а* сѫ сѫщитѣ нощни страшила, съ сѫщитѣ вѣрвания за тѣхъ, както и Ахѫ-челебийскитѣ *буга̀нци.*

[24]) Свѣщьта, която запалватъ на вечернитѣ, е приготвена на 4 Декемврий, Св. Варвара. Ако остане слѣдъ тия три вечерни отъ тая свѣщь, скриватъ ѭ и ѭ палѭтъ да гори при силни гърмотевици, като за умилостивение на гръмътъ. Палѭтъ ѭ още и при раждание, при валяние градъ и др. под. случаи. Тая свѣщь винѫги се държи при домашната икона и се почита, като нѣщо свѣщенно.

Да имъ дадѐшь вѝеан кула̀к,
Вѝеан кула̀к, крьстеан дука̀т,
Чеа са руди̇̀ Ису̀с Христо̀с,
Царь на нѝбу, царь на земеа.

Домашнитѣ даряватъ дѣцата съ колачета, нарочно приготвени за тоя день, съ орѣхи и други плодове.

б) *Сурвак.*

Вечерьта срѣщу Нова година се прави сжщето, както и прѣдъ Коледа. Слѣдъ вечерята хвърлятъ въ огъньтъ пъпки отъ дрѣнови клончета и по тѣхното пукание гадаѭтъ за бждящето здравие на домашнитѣ, подобно на Ахж-челебийци. Негоденитѣ моми и момци посѣватъ на дворътъ сѣме отъ нѣкое зърнено произведение и прѣзъ нощьта съ когото или съ която сънуватъ посѣтото че жьнжтъ, съ него или съ неѭ ще се зематъ. Подъ възглавницата, на която спжтъ, турятъ още и малко хлѣбъ отъ трапезата, та съ която мома, или съ който момъкъ, на сънь изядктъ хлѣбътъ, съ него или съ неѭ ще се зематъ за въ бждяще.

Прѣзъ деньтъ дѣцата *сурва̀кат* съ дрѣнови клончета по кжщитѣ съ думитѣ: *сурва, здра̀ва и до гудѝна о̀щеа по здра̀ва.* Домашнитѣ ги даряватъ съ пари и плодове.

в) *Вудѝци.*

Обичайтъ срѣщу тоя день е сжщо така, както и минжлитѣ. Въ по прѣдишни врѣмена българитѣ не ходѣли на рѣката да правѭтъ водосвѣтъ и хвьрлятъ крьстътъ, а единъ отъ черковнитѣ настоятели по редътъ си опичалъ пшениченъ хлѣбъ, турялъ въ него малко дървено крьстче и слѣдъ свършъкътъ на литургията, разломѣлъ хлѣбътъ на малки части и раздавалъ на всички присжтствующи. Комуто се паднѣло крьстчето, правѣлъ угощение прѣзъ деньтъ и другата година пакъ той правѣлъ хлѣбътъ.

Тоя день дѣцата носѭтъ камъни изъ кжщитѣ, подаватъ ги на домашнитѣ и казватъ: *на̀ ти камеа̀неа-с; ках-су ти*

теажи камеанеа-с, теай да ти теажи кесеата. За тия благопожелания домашнитѣ ги даряватъ съ пари.

г) *Гергеаф-день.*

Казватъ, че срѣщу тоя день вечерьта на *магесницитеа играеа звеаздата,* та каквито магии и да сторятъ на неприятелитѣ си, сполучватъ. Поради това, за да се прѣдпазятъ отъ тѣхъ, домашнитѣ окачватъ вънъ на кѫщнитѣ врата въ видъ на вѣнецъ: грибачьтъ, дилавьтъ, кржгътъ, решетото и още нѣкои и други работи.

Утриньта още въ зори излизатъ и се валятъ по роснитѣ ливади, прѣзъ деньтъ се кѫпятъ по рѣкитѣ, теглятъ се съ кантарь, като се увиватъ съ *повит* около крьстътъ, когото носятъ цѣлий день и всичко това се прави за здравие. Събиратъ въ шишета роса и ѭ пазятъ за прѣзъ цѣла година, като церъ противъ главоболъ,

д) *Еніуф-день.*

Прѣзъ прѣдишний день бержтъ извѣстното цвѣте, наричано тукъ *еніугичька,* тръне, млѣчокъ и още нѣкои бурени и цвѣтя и съ една часть отъ тѣхъ утриньта окичватъ кѫщнитѣ врата, а другитѣ извиватъ толкова китки, колкото сѫ члена въ семейството и още една отдѣлна, нарѣчена за св. *Еніу.* Надъ вратата още правятъ крьстни знакове отъ катрань, за да не хващатъ домашнитѣ магиитѣ. Незадоменитѣ моми и момци, често пѫти и старитѣ, се събиратъ въ една махала на цѣла кѫща, донасятъ *малчишьна вода* отъ чешмата, направи си всѣкой китка и си тури знакъ на неѭ, за да си ѭ познава и слѣдъ като турятъ κиткитѣ въ сѫдътъ съ водата, покриватъ ги съ червена прѣстилка и ги оставятъ вънъ на отворено небо подъ нѣкоя лоза или тръндафилъ. Утриньта на Еневъ-день се събиратъ всичкитѣ, една мома или момъкъ отъ цѣла кѫща открива сѫдътъ и вади киткитѣ една по една, като нарича: *кой-ту еа чистит и веалик, да излеазеа; койту щеа да найдеа на патркатук иманьеа-ту, да излеазеа; кой-*

ту щеа да йдеа нах Бόжи-гроб, да иглеазса и др. подобни. На негодениτѣ наричатъ още и какъвъ момъкъ, или мома ще зематъ. Всѣко си зема своята китка и ѭ скрива. Всичко това се придружава отъ викове и смѣхории отъ събравшитѣ, ала пѣение на особни за тоя обичай пѣсни, както въ Ахѫ-челебийско и Рупчоско, нѣма.

е) Беашбéци.

Всѣка есень, прѣзъ мѣсецъ Септемврий, когато всички земни произведения сѫ се прибрали въ кѫщи, събиратъ се една дружина момци, прѣобличатъ се съ разни смѣшни костюми и съ гайда и шюмъ ходѭтъ изъ кѫща въ кѫща, тропатъ по вратитѣ и пѣѭтъ пѣсни. Домашнитѣ отъ всѣка кѫща ги даряватъ по малко отъ всички земни произвѣдения, каквито имъ сѫ се родили прѣзъ лѣтото, като: жито, плодове, фасулъ и др. Като обиколятъ цѣлото село, продадѫтъ събраното и отъ стойностьта му вечерьта направятъ угощение, та се гощаватъ и веселѭтъ. Сѫщий обичай правѭтъ и помацитѣ и се казва *беашбéци*, когото иматъ за плодородие — *биреакéтъ.*

КРАЙ.